



Codziennosc w cieniu Wielkiej Wojny

Teka edukacyjna

dla nauczycieli historii szkół podstawowych
i ponadpodstawowych
do pracy ze źródłami historycznymi
i z grą planszową
„Jeszcze jedno lato 1914–1918”



ARCHIWA
PAŃSTWOWE

Codziennosc w cieniu Wielkiej Wojny. Teka edukacyjna dla nauczycieli historii szkół podstawowych i ponadpodstawowych do pracy ze źródłami i z grą planszową „Jeszcze jedno lato 1914–1918”

Autorzy

dr Violetta Urbaniak

Rafał Kierzkowski, Bartosz Sitarz (*Słowniczek pojęć*)

Recenzenci

Aleksandra Czyż

Małgorzata Glinka

Redakcja

Anna Sokół

Aldona Warzecha

Korekta

Magdalena Anioł-Mirek

Projekt graficzny i skład

Joanna Trzop

Copyright ©

Archiwum Narodowe w Krakowie

Kraków, 2025

ISBN 978-83-968090-9-4

Wydawca dołożył wszelkich starań w celu identyfikacji autorów oraz właścicieli praw majątkowych fotografii zamieszczonych w niniejszej publikacji. Osoby, których prawa mogły zostać pominięte, prosimy o kontakt.

Spis materiałów

Wstęp	3
Scenariusze lekcji	5
Poznajemy źródła do I wojny światowej	7
Źródła narracyjne a rzeczywistość wojenna	9
Wojenna propaganda	13
Codzienność w niecodzienności Polaków w czasie Wielkiej Wojny	17
Co Ty wiesz o pierwszowojennej codzienności?	23
Ta wojna zmienia wszystko	25
Prawda i wyzwanie	29
Karty pracy ze źródłami	37
Słowniczek pojęć	43
Wykaz źródeł	49
Źródła 1–55 (w formie luźnych kart)	

Wstęp

I wojna światowa była jedną z największych tragedii w historii współczesnego świata. Pochłonęła miliony ofiar na frontach, w okopach, a nawet na zapleczu działań wojennych, gdy wiatry, zmieniając kierunek, roznosiły gazy bojowe poza pola bitewne. Nie oszczędziła też ludności cywilnej, która w obawie przed zbliżającym się frontem porzucała swoje rodzinne domostwa, by ratować własne życie. Ani tych, którzy nie mieli gdzie uciekać, więc pozostawali, narażając się na represje kolejnego okupanta.

Pomimo ogromu ludzkich tragedii i wszystkich okropieństw, jakie ze sobą niosła, wojna obudziła jednak również nadzieję wśród Polaków. Nadzieję na to, że „zmieni wszystko”. I zmieniła. Po ok. 123 latach, w 1918 r., odrodziła się Rzeczpospolita. Nie było łatwo. Nim do tego doszło, Polacy musieli przeżyć na polach bitewnych pod obcymi sztandarami lub przetrwać na zapleczu wojennym kolejne koszmarnie lata, co roku wierząc, że dane lato będzie ostatnim w tej wojnie.

Wielu z uczestników tych wydarzeń spisywało na bieżąco swoje doświadczenia i przeżycia wojenne. Niektóre z nich trafiły do zbiorów Archiwów Państwowych i 100 lat później, w rocznicę Wielkiej Wojny, jak o niej pisano, zostały wydane w serii wydawniczej „Wielka Wojna – codzienność niecodzienności”. Celem tego wydawnictwa nie było tylko upamiętnienie okrągłej rocznicy wydarzenia, ale zwrócenie uwagi na obraz codzienności wojennej widzianej oczami zwykłego człowieka.

Rola tych źródeł nie skończyła się na tym. Stały się one inspiracją do stworzenia edukacyjnej gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”, w której wykorzystano źródła historyczne z zasobu Archiwów Państwowych, dokumentujące życie codzienne ludności polskiej w okresie I wojny światowej. Jest to gra kooperacyjna, a zarazem narzędzie edukacyjne. Osadzona w realiach I wojny światowej, pozwala przenieść się w tamte czasy, poznawać różne rodzaje źródeł, które wówczas powstały, a przy okazji stawić czoło autentycznym problemom i dylematom, które były udziałem ówczesnych Polaków.

Grze „Jeszcze jedno lato 1914–1918” towarzyszą materiały edukacyjne obejmujące:

- siedem propozycji scenariuszy lekcji, z których trzy przeznaczone są dla klasy VII (odniesienie do podstawy programowej: XXIV.2 i XXIV.3), a cztery dla klas III liceum i III technikum – realizujących zakres rozszerzony podstawy programowej (odniesienie do podstawy programowej: XXXVII.4),
- uniwersalne karty pracy z pytaniami do różnych rodzajów źródeł historycznych,
- słowniczek pojęć występujących w grze,

- wykaz źródeł z ich opisem,
- źródła historyczne w postaci 55 kart z reprodukcjami archiwaliów z zasobu Archiwów Państwowych lub cytami z dzienników i pamiętników.

Wymienione materiały zostały przygotowane na podstawie źródeł historycznych, które posłużyły do przygotowania gry. Część z nich występuje w grze, pełniąc funkcję pamiętek, gromadzonych przez graczy.

Materiały są przeznaczone dla nauczycieli – jako propozycje do wykorzystania podczas lekcji historii poświęconych I wojnie światowej w szkole podstawowej oraz w szkole ponadpodstawowej. Mogą zostać zrealizowane w całości (jako samodzielne lekcje) bądź wykorzystane częściowo (jako element lekcji prowadzonej przez nauczyciela). Ze względu na powiązanie z grą mogą stanowić wprowadzenie do przygotowania rozgrywki z udziałem uczniów lub rozgrywka może być elementem lekcji. Uzupełnieniem materiałów jest „Dodatek historyczny”, dołączony do gry „Jeszcze jedno lato 1914–1918” oraz dostępny w wersji elektronicznej na stronie internetowej gry: <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/gra>.

Mamy nadzieję, że gra planszowa „Jeszcze jedno lato 1914–1918” oraz towarzyszące jej materiały edukacyjne z propozycjami metodycznymi w postaci scenariuszy zajęć i kart pracy, a także reprodukcje oryginalnych materiałów źródłowych z zasobu Archiwów Państwowych zainspirują Państwa do przemyśleń i twórczych poszukiwań interesujących rozwiązań dydaktyczno-metodycznych. Tym bardziej, że nie wszystkie źródła zawarte w materiałach wykorzystaliśmy w zaproponowanych scenariuszach. Może to właśnie one będą punktem wyjścia do kolejnych ciekawych lekcji?

Scenariusze lekcji



Tytuł zajęć:

Poznajemy źródła do I wojny światowej

Klasa: VII, II etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXIV.2 i XXIV.3

Cele ogólne:

- krytyczna analiza informacji uzyskanych z różnych źródeł.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- określa daty wybuchu i zakończenia I wojny światowej;
- poznaje rodzaje źródeł historycznych dotyczących I wojny światowej;
- na podstawie źródeł historycznych tworzy krótką wypowiedź o I wojnie światowej;
- rozwija umiejętność współpracy w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

- rozmowa nauczająca;
- pogadanka;
- praca w grupach;
- praca z tekstem źródłowym;
- praca ze źródłami ikonograficznymi.

Środki dydaktyczne:

- źródła historyczne z okresu I wojny światowej;
- pięć tablic korkowych z pinezkami;
- pięć kopert z instrukcją wykonania zadania, pytaniami i czystymi kartkami;
- długopisy/ołówki.

Przebieg zajęć

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Krótka rekapitulacja dotycząca rodzajów i podziału źródeł historycznych.
- Pogadanka (wprowadzenie pojęcia „Wielka Wojna” i ustalenie z uczniami, co przez nie rozumieją; wyjaśnienie, kogo ten konflikt dotyczył, jaki miał zasięg geograficzny oraz jak długo trwał).

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel informuje uczniów, że będą pracować ze źródłami historycznymi z okresu I wojny światowej, które następnie rozkłada na podłodze.

- Nauczyciel dzieli uczniów na pięć grup oraz przydziela uczniom role (uczniowie wybierający źródła, uczniowie analizujący źródła, uczniowie notujący odpowiedzi na pytania, uczeń prezentujący odpowiedzi). Każdej grupie przekazuje tablicę korkową z pinezkami, kopertę z instrukcją wykonania zadania, pytaniami i czystymi kartkami, a następnie prosi, by grupy otworzyły koperty i zapoznały się z instrukcją wykonania zadania i pytaniami.

Instrukcja wykonania zadania dla grup

- **Pierwszej:** Z rozłożonego zestawu źródeł wybierzcie **fotografie**, przypnijcie je pinezkami do korkowej tablicy, a następnie zapoznajcie się z nimi uważnie i spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania (odpowiedzi zapiszcie na czystych kartkach). Po wykonaniu zadania ustawcie swoją tablicę korkową pod tablicą.
- **Drugiej:** Z rozłożonego zestawu źródeł wybierzcie **plakaty i afisze**, przypnijcie je pinezkami do korkowej tablicy, a następnie zapoznajcie się z nimi uważnie i spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania (odpowiedzi zapiszcie na czystych kartkach). Po wykonaniu zadania ustawcie swoją tablicę korkową pod tablicą.
- **Trzeciej:** Z rozłożonego zestawu źródeł wybierzcie **obwieszczenia, ogłoszenia**, przypnijcie je pinezkami do korkowej tablicy, a następnie zapoznajcie się z nimi uważnie i spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania (odpowiedzi zapiszcie na czystych kartkach). Po wykonaniu zadania ustawcie swoją tablicę korkową pod tablicą.
- **Czwartej:** Z rozłożonego zestawu źródeł wybierzcie **pisma urzędowe i listy prywatne**, przypnijcie je pinezkami do korkowej tablicy, a następnie zapoznajcie się z nimi uważnie i spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania (odpowiedzi zapiszcie na czystych kartkach). Po wykonaniu zadania ustawcie swoją tablicę korkową pod tablicą.
- **Piątej:** Z rozłożonego zestawu źródeł wybierzcie **bony, karty żywnościowe i pieniądze**, przypnijcie je pinezkami do korkowej tablicy, a następnie zapoznajcie się z nimi uważnie i spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania (odpowiedzi zapiszcie na czystych kartkach). Po wykonaniu zadania ustawcie swoją tablicę korkową pod tablicą.

Pytania do źródeł (takie same dla wszystkich pięciu grup)

1. Ile źródeł wybraliście?
2. Czy na Waszych źródłach jest więcej tekstu czy obrazków?
3. Jak nazywa się rodzaj źródeł, które wybraliście?
4. Które źródło Was szczególnie zainteresowało; dlaczego?
5. Które źródło jest dla Was niezrozumiałe; dlaczego?
6. Czy zauważacie jakieś podobieństwa Waszych źródeł do naszej rzeczywistości; co Waszym zdaniem jest podobne?
7. Po wykonaniu zadania przedstawiciele grup kolejno prezentują odpowiedzi zanotowane na kartkach.

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel rozmawia z uczniami na temat wykonanego zadania. Pyta uczniów:

- Jak oceniacie trudność tego zadania?
- Co sprawiło Wam trudności?
- Jakie źródła poznaliście podczas lekcji?
- Czego dowiedzieliście się o I wojnie światowej z tych źródeł?
- Czy chcielibyście o coś zapytać ludzi żyjących w czasie I wojny światowej na ziemiach polskich (o co)?

Tytuł zajęć:

Źródła narracyjne a rzeczywistość wojenna



Klasa: VII, II etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXIV.2 i XXIV.3

Cele ogólne:

- dostrzeganie zmiany w życiu politycznym i społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym;
- krytyczne analizowanie informacji uzyskanych z różnych źródeł, próba wyciągania z nich wniosków;
- tworzenie krótkich wypowiedzi o wydarzeniu historycznym z wykorzystaniem poznanych pojęć.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- określa ramy czasowe I wojny światowej;
- wymienia strony uczestniczące w działaniach wojennych oraz ich główne cele;
- omawia wpływ wojny na życie codzienne ludności na ziemiach polskich;
- analizuje źródła ikonograficzne i pisane dotyczące I wojny światowej;
- nazywa problemy, z jakimi stykali się Polacy w czasie I wojny światowej;
- zna miejsca, w których przechowywane są źródła historyczne.

Metody, techniki, formy pracy:

- pogadanka nauczyciela;
- praca w grupach;
- praca z tekstem źródłowym;
- praca ze źródłami ikonograficznymi.

Środki dydaktyczne:

- cztery zestawy źródeł historycznych z okresu I wojny światowej;
- pytania pomocnicze do źródeł.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Nauczyciel dzieli klasę na cztery grupy i prosi, by te wybrały swoich liderów.
- Nauczyciel rozmawia z uczniami o I wojnie światowej – wymienia nazwy dwóch bloków militarnych, ich cele, najważniejsze wydarzenia oraz charakteryzuje sytuację społeczno-polityczną ziem polskich w tym czasie. Następnie prosi uczniów, by zastanowili się nad pytaniami: 1) Z jakimi problemami musieli sobie radzić na co dzień Polacy w okresie I wojny światowej? 2) Jakie źródła mogą być pomocne w znalezieniu odpowiedzi na pierwsze pytanie? 3) Gdzie można znaleźć takie źródła?
- Uczniowie pracują nad odpowiedziami w grupach, następnie liderzy grup udzielają odpowiedzi. Nauczyciel ocenia prawidłowość wykonanego zadania. W podsumowaniu zwraca uwagę na źródła, dzięki którym można poznać przeszłość sprzed 100 lat, w tym życie codzienne Polaków w okresie I wojny światowej. Podkreśla, że są one przechowywane w archiwach, muzeach, bibliotekach, a nawet w archiwach rodzinnych. Następnie informuje uczniów, że w trakcie lekcji będą mogli zbadać je osobiście.

Część główna (25 minut)

Nauczyciel informuje uczniów, że czekają ich dwa zadania.

Zadanie pierwsze

Praca ze źródłem pamiętnikarskim. Każda grupa otrzymuje fragment (jedną stronę tekstu) pamiętnika lub dziennika, na podstawie którego uczniowie powinni rozpoznać problem, o którym pisze autor:

Grupa pierwsza – źródło nr 27:

Gdy miasto zupełnie opuszczone było przez władzę administracyjną i policyjną (...), zapanowała obawa napaści, kradzieży i rozbojów przez „pobytwców” będących w mieście i przez innych próżniaków – słowem męty społeczne. Wtedy Zarząd Straży Ogniowej Ochotniczej uczuł się w obowiązku do objęcia władzy dla bezpieczeństwa publicznego.

Władysław Tarczyński, 3 sierpnia 1914 r.

Grupa druga – źródło nr 26:

Wczoraj była taka Wigilia, jakiej jeszcze nigdy w życiu nie pamiętam: bez ryb, bez siana i bez choinki. Szczególnie bez choinki!

Janina Gajewska, 25 grudnia 1915 r.

Grupa trzecia – źródło nr 25:

Śledzony jest każdy krok, każdy ruch, każde spojrzenie jest obserwowane, podsłuchiwane jest każde słowo przez zgraję ich szpiegów i miejscowych. W następstwie tego są ciągłe aresztowania mężczyzn, a nawet kobiet Bogu ducha winnych. To potęguje przykrość położenia. Ta niepewność wolności osobistej jest udręczeniem.

Władysław Tarczyński, 5 lutego 1915 r.

Grupa czwarta (źródło nr 32):

Przychodzą wieści z Moskorzewa. Okropne przeżyli chwile. Tam spotkała się ariergarda niemiecka (...) z nadchodzącą awangardą rosyjską (...). Moskorzew mniej więcej pośrodku był pod ogniem działowym i karabinowym przez 6 godzin, które przesiedzieli w piwnicy. Liczą, że około 300 pocisków przeleciało im nad głowami, pękając. W ogrodzie, na łące obok i po polach mnóstwo ich potem nabierali, a cudem prawdziwym Opatrzności ani żaden budynek nieuszkodzony, ani z ludzi nikt nie ranny, ani we dworze, ani na wsi.

Ludwika Ostrowska, 10 listopada 1914 r.

Ponadto każda grupa otrzymuje identyczny zestaw pytań pomocniczych, które pomogą w analizie źródeł:

1. Czy w tekście jest coś, czego nie rozumiesz? Co to jest? Spróbuj znaleźć wyjaśnienie w Internecie.
2. Jakie informacje przekazuje tekst?
3. Kim może być autor tego tekstu? Znajdź w Internecie informacje o autorze i na ich podstawie przedstaw krótko autora.
4. Dlaczego powstał ten tekst?
5. Czy na podstawie tego tekstu można powiedzieć, co było ważne dla autora w chwili, gdy go pisał?

Grupy prezentują wyniki swojej pracy. Nauczyciel ocenia wykonane zadanie oraz proponuje weryfikację informacji uzyskanych przez uczniów (zadanie drugie).

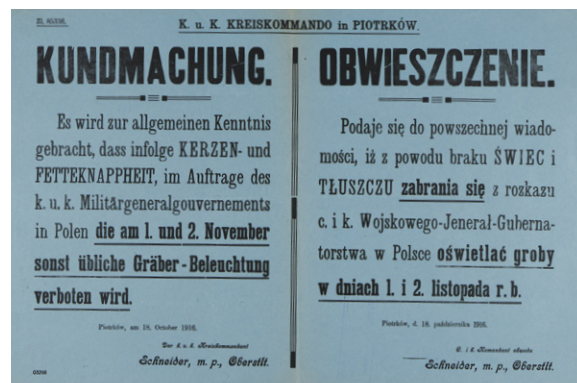
Zadanie drugie

Sprawdzenie, czy autor pamiętnika miał rację. W tym celu grupy otrzymują kopie dodatkowych źródeł oraz zestaw pytań pomocniczych do analizy źródła:

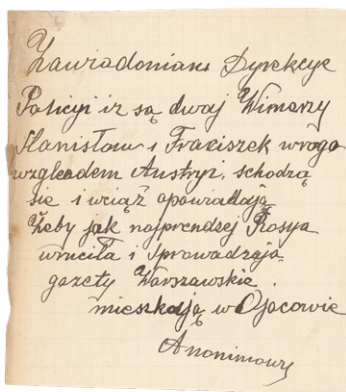
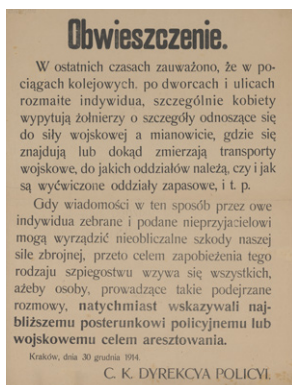
Grupa pierwsza – źródła nr 10 i 38:



Grupa druga – źródła nr 7 i 39:

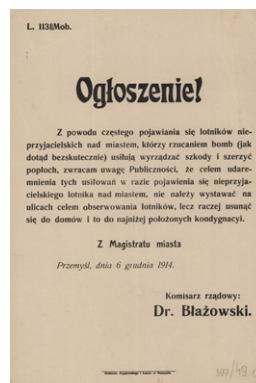


Grupa trzecia – źródła nr 35 (obwieszczenie) i 44 (donos):



Zawiadamiam Dyrekcyę
Policji, iż są dwaj Wimerzy
Stanisław i Franciszek wrogo
względem Austrii, schodzą
się i wciąż opowiadają,
żeby jak najprędzej Rosya
wruciła i sprowadzają
gazety Warszawskie.
Mieszkają w Ojocowie
Anonimowy
[transkrypcja źródła nr 44]

Grupa czwarta – źródła nr 3 i 36:



Każda grupa otrzymuje identyczny zestaw pytań pomocniczych (uwaga: grupa trzecia, analizująca dwa źródła pisane, nie otrzymuje pytań do fotografii):

Pytania do źródła pisanego:

1. Czy możesz odczytać tekst źródła pisanego?
2. Kiedy mógł powstać ten tekst?
3. W jakim celu został napisany?
4. Jakiego problemu dotyczy ten tekst?
5. Nadaj własny tytuł temu tekstowi.

Pytania do fotografii:

1. Co możemy dostrzec na fotografii?
2. Jak wyglądają ludzie na fotografii?
3. Co można powiedzieć o sytuacji uchwyconej na fotografii?
4. Nadaj własny tytuł tej fotografii.

Po zakończeniu analizy źródeł przedstawiciele grup prezentują wyniki swojej pracy, a nauczyciel ocenia wykonane zadanie.

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel rozmawia z uczniami o wykonanych zadaniach oraz prosi, by zastanowili się, czy przekazy pamiętnikarskie znajdują swoje potwierdzenie w innych źródłach.



Tytuł zajęć:

Wojenna propaganda

Klasa: VII, II etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXIV.2 i XXIV.3

Cele ogólne:

- krytyczne analizowanie informacji uzyskanych z różnych źródeł, próba wyciągnięcia z nich wniosków;
- rozpoznawanie rodzajów źródeł i ocena ich przydatności do wyjaśnienia problemu historycznego;
- konstruowanie ciągów narracyjnych przy wykorzystaniu zdobytych informacji źródłowych.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- zna przyczyny wybuchu I wojny światowej;
- zna pojęcia: trójprzymierze, trójporozumienie, propaganda;
- umie scharakteryzować stosunek państw zaborczych do Polaków podczas I wojny światowej;
- analizuje źródła ikonograficzne;
- tworzy krótką wypowiedź: prezentację źródeł ikonograficznych;
- współpracuje w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

- rozmowa nauczająca;
- burza mózgów;
- praca ze źródłami ikonograficznymi;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- pięć zestawów źródeł historycznych z okresu I wojny światowej (każdy po dwa dokumenty);
- pytania pomocnicze do źródeł;
- czyste kartki;
- długopisy/ołówki.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Nauczyciel informuje, że jest to kolejna lekcja poświęcona I wojnie światowej, następnie kieruje pytania do uczniów mające na celu sprawdzenie ich wiedzy o tym wydarzeniu (m.in.: zamach w Sarajewie, wrogie bloki militarne, sytuacja ziem polskich w chwili wybuchu konfliktu, nadzieje i oczekiwania Polaków związane z zaczynającą się wojną).
- Nauczyciel zapowiada, że w trakcie lekcji uczniowie będą badać źródła ikonograficzne, które powstały w okresie I wojny światowej jako materiały propagandowe.

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel dzieli uczniów na pięć grup; każda grupa wybiera swojego lidera.
- Nauczyciel prosi uczniów, by na kartkach napisali własne skojarzenia do wyrazu „propaganda”.
- Uczniowie w poszczególnych grupach wykonują zadanie, liderzy tych grup układają kartki z propozycjami swoich grup na wydzielonym stole, a następnie pod kierunkiem nauczyciela wyszukują hasła, które się pokrywają, by na ich podstawie spróbować sprecyzować, czym jest propaganda.
- Nauczyciel zapisuje na tablicy ustalenia klasy, a następnie podaje uczniom definicje tego wyrazu z *Encyklopedii PWN*:

„propaganda” [łac.], celowe oddziaływanie na zbiorowości i jednostki zmierzające do pozyskania zwolenników i sojuszników, wpojenia pożądanых przekonań i wywołania określonych dążeń i zachowań

(*Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/propaganda.html>)

oraz ze *Słownika języka polskiego PWN*:

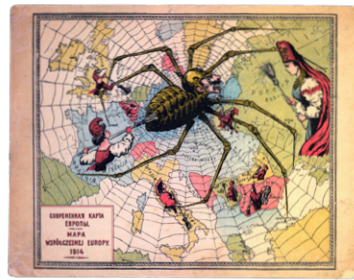
„propaganda”:

- szerzenie jakichś poglądów, haseł politycznych itp. mające na celu pozyskanie zwolenników;
- technika sterowania poglądami i zachowaniami ludzi polegająca na celowym, natarczym, połączonym z manipulacją oddziaływaniu na zbiorowość;
- specjalna komórka, zespół ludzi realizujący takie cele; też: tekst, wystąpienie, film itp. realizujące takie cele

(*Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/propaganda>).

- Uczniowie porównują swoje ustalenia z tekstem definicji, zwracają uwagę na podobieństwa i rozbieżności.
- Nauczyciel rozdaje grupom zestawy źródeł propagandowych razem z pytaniami pomocniczymi oraz prosi uczniów, by zapoznali się z nimi i zapisali odpowiedzi, a następnie zaprezentowali swoje ustalenia pozostałym uczniom:

Zestaw nr 1 – źródła nr 15 i 16:



Zestaw nr 2 – źródła nr 17 i 18:



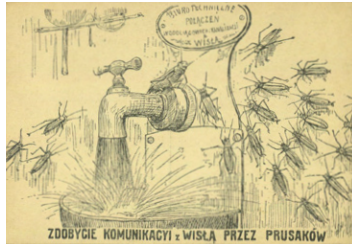
Zestaw nr 3 – źródła nr 19 i 20:



Zestaw nr 4 – źródła nr 40 i 41:



Zestaw nr 5 – źródła nr 54 i 55:



Pytania pomocnicze do źródeł

1. Ile źródeł analizowaliście?
2. Które z nich zainteresowało Was najbardziej; dlaczego?
3. Co widzicie na tych źródłach (ludzie, przedmioty, zwierzęta)?
4. Co zauważyliście w pierwszej kolejności?
5. Czy coś Was zaskoczyło w tych źródłach; co takiego?
6. Jaka dominuje stylistyka? Czy źródła przyciągają wzrok?
7. Jakie emocje wywołują w Was te źródła?
8. Kto był ich autorem/twórcą?
9. Dla kogo były przeznaczone? Kto miał być ich odbiorcą?
10. Jakie cele miały do zrealizowania?
11. Czy Waszym zdaniem były skuteczne?

Liderzy grup, wspierani przez kolegów i koleżanki z zespołu, przedstawiają swoje źródła klasie – pokazują je klasie i omawiają, korzystając z zanotowanych odpowiedzi.

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel rozmawia z uczniami na temat analizowanych przez nich źródeł. Zwraca uwagę na to, jak wyglądały działania propagandowe prowadzone podczas I wojny światowej, jaki obraz rzeczywistości wojennej kreowały materiały propagandowe i czy na pewno był on zgodny z rzeczywistością. Prosi uczniów, by zastanowili się, na co zwróciliby uwagę w swoich pracach, gdyby zdarzyło się im być na miejscu propagandzistów sprzed ponad 100 lat.

Tytuł zajęć:

Codziennosc w niecodziennosci Polaków w czasie Wielkiej Wojny



Klasa: III liceum/III technikum – zakres rozszerzony, III etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXXVII.4

Cele ogólne:

- dostrzeganie zmienności i dynamiki wydarzeń w dziejach;
- potrzeba poznawania przeszłości w celu rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych;
- tworzenie narracji historycznej w ujęciu przekrojowym i problemowym.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- charakteryzuje sytuację ludności cywilnej (różne przejawy życia) w czasie I wojny światowej;
- analizuje różne rodzaje źródeł historycznych pod kątem ich przydatności do oceny warunków życia ludności cywilnej w czasie I wojny światowej;
- na podstawie źródeł tworzy krótki artykuł o I wojnie światowej;
- rozwija umiejętność współpracy w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

- rozmowa nauczająca;
- praca w grupach;
- praca z tekstem źródłowym;
- praca ze źródłami ikonograficznymi.

Środki dydaktyczne:

- cztery zestawy źródeł historycznych z okresu I wojny światowej;
- „Dodatek historyczny” dołączony do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918” dostępny również online: <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/gra/>;
- cztery koperty z tekstem zadania do wykonania przez uczniów;
- cztery tablice korkowe z pinezkami;
- czyste kartki;
- długopisy/ołówki.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Pytania do uczniów dotyczące materiału z poprzednich zajęć, pokazujące poziom ich wiedzy o I wojnie światowej.
- Nauczyciel rozmawia z uczniami o warunkach życia codziennego Polaków pod zaborami na przełomie XIX i XX w. oraz jak zmienił je wybuch I wojny światowej (odwołuje się do tekstu z „Dodatku historycznego”, dołączonego do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”, który uczniowie przeczytali w domu).

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel dzieli klasę na cztery grupy.
- Każdej grupie przekazuje korkową tablicę z pinezkami, kopertę z tekstem zadania do wykonania, czyste kartki oraz zestaw źródeł historycznych:

Grupa pierwsza – źródła dotyczące warunków życia (nr: 1, 6, 7, 13, 14, 26, 42, 53):



*Wczoraj była taka Wigilia,
jakiej jeszcze nigdy w życiu
nie pamiętam: bez ryb,
bez siana i bez choinki.
Szczególnie bez choinki!*

Janina Gajewska, 25 grudnia 1915 r.

Młody, inteligentny, bez środków do życia z żoną i 3-głom dziećmi, prosi o jakąkolwiek pracę, by ratować dzieci od śmierci głodowej. Pracował w kancelarii rejenta do chwili śmierci tegoż. Może prowadzić meldunki za mieszkanie. — Posiada poważne rekomendacje. — Oferty sub „Dzieci”, Goniec. 233—

Pradca - ekonom samotny, długoletni praktyk, zdrowy, prosi o jakąkolwiek dozór przy gospodarstwie. Nowy-Swiat 36 m. 37. 313—

Tapicer biedny prosi o pracę w domach prywatnych dla wyżywienia 5-ga dzieci, nie mających środków do utrzymania: robi tania, sumienne. Wilcza 51—12. 135—

Komitet Obywatelski m. Warszawy. 3453
Jadłodajnia № XXVI
Al. Ujazdowska 29.
Obiad na d. 11

Grupa druga – źródła dotyczące bezpieczeństwa (nr: 5, 25, 27, 35, 36, 38, 45):

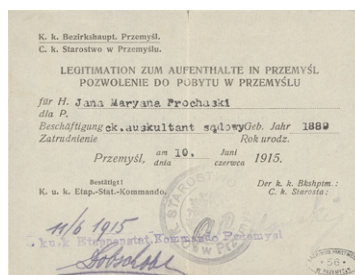
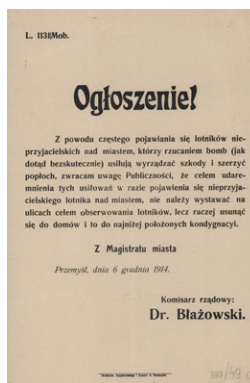
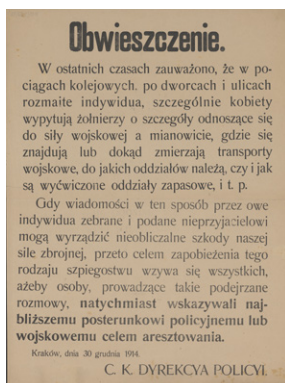


Śledzony jest każdy krok, każdy ruch, każde spojrzenie jest obserwowane, podsłuchiwane jest każde słowo przez zgrają ich szpiegów i miejscowych. W następstwie tego są ciągłe aresztowania mężczyzn, a nawet kobiet Bogu ducha winnych. To potęguje przykrość położenia. Ta niepewność wolności osobistej jest udręczeniem.

Władysław Tarczyński, 5 lutego 1915 r.

Gdy miasto zupełnie opuszczone było przez władzę administracyjną i policyjną (...), zapanowała obawa napaści, kradzieży i rozbojów przez „pobytwców” będących w mieście i przez innych próżniaków – słowem męty społeczne. Wtedy Zarząd Straży Ogniowej Ochotniczej uczuł się w obowiązku do objęcia władzy dla bezpieczeństwa publicznego.

Władysław Tarczyński, 3 sierpnia 1914 r.

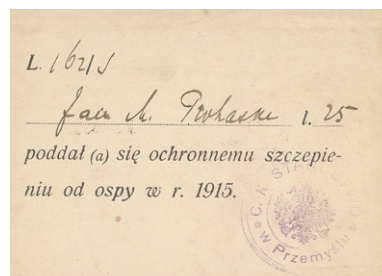


Grupa trzecia – źródła dotyczące zdrowotności (nr: 2, 4, 12, 32, 46, 52):



Przychodzą wieści z Moskorzewa. Okropne przeżyli chwile. Tam spotkała się ariergarda niemiecka (...) z nadchodzącą awangardą rosyjską (...). Moskorzew mniej więcej pośrodku był pod ogniem działowym i karabinowym przez 6 godzin, które przesiedzieli w piwnicy. Liczą, że około 300 pocisków przeleciało im nad głowami, pękając. W ogrodzie, na łące obok i po polach mnóstwo ich potem nazbierali, a cudem prawdziwym Opatrzności ani żaden budynek nieuszkodzony, ani z ludzi nikt nie ranny, ani we dworzec, ani na wsi.

— Ludwika Ostrowska, 10 listopada 1914 r. —



Grupa czwarta – źródła dotyczące sytuacji wojska (nr: 3, 11, 31, 33, 37, 50):

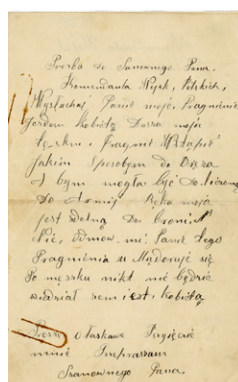


(...) nagle, patrzę w okno – żołnierz!
Ale już nie rosyjski, lecz w niebieskawym
płaszczu, wysokiej czapce, z karabinem
gotowym do strzału. Austriak!
Ale nie. Spod czapki patrzyła wesoło
młodzieńcza, polska twarz. (...) Polacy
przyjeżdżają do polskiego dworu
w charakterze wojsk następujących. Ci,
których ścigają, też mogą być Polacy,
a walka bratobójcza odbywa się na
polskiej ziemi. Tragizm, tragizm, jakiego
jeszcze w dziejach nie było.

Janina Gajewska, 10 sierpnia 1915 r.

Dnia 11 listopada 1918 r. (...) Przed gmachem gubernatorskim
zastanę liczny tłum, który zachowywał się bardzo niespokojnie
i czuło się, że tłum chciałby wdrzeć się do wnętrza gmachu,
aby rozbroić tam stacjonowanych żołnierzy. Od kroku tego
powstrzymywała go ta świadomość, że w gmachu przebywa
Komendant Piłsudski. Po wejściu na salę przedstawił mi
się niezwykle widok. Duża sala, przepętniona żółdactwem
niemieckim, tym tak niedawno butnym, bezwzględny (...), a dziś
bezwolna, przestraszona trzoda, która drżała o swoją skórę. (...)
I pośród tej trzody na wzniesieniu stał jakiś inny człowiek.
Wczorajszy więzień stanu rzędu pruskiego, dzisiaj – tryumfator
sprawy narodowej polskiej.

Ignacy Boerner, 11 listopada 1918 r.



Prośba do Szanownego Pana,
Komendanta Wojsk, Polskich.
Wysłuchaj Panie moje Pragnienie.
Jezdem kobietą. Dusza moja
tęskni i Pragnie Wstąpić
Jakim Sposobem do Oręża
A bym mogła być Doliczoną
Do Armii. Ręka moja
jest zdolną Do broni. A
Nie, odmów mi Panie tego
Pragnienia u Mądoruje [umunduruje] się
Po męszku [męsku] nikt nie będzie
wiedział że jest kobietą
Proszę o łaskawe Przyjęcie
mnie. Przepraszam
Szanownego Pana
[transkrypcja źródła nr 50]

- Nauczyciel prosi grupy, by otworzyli koperty i zapoznali się z ich zawartością, zaczynając od tekstu zadania.

Zadanie

Tworzycie zespół młodych dziennikarzy. Odpowiadacie za dział historyczny w redakcji szkolnej gazety.

Powierzono Wam ważne zadanie – przygotowanie rocznicowego tekstu dotyczącego I wojny światowej. Nie macie pomysłu na artykuł, dlatego postanawiacie przejrzeć zawartość szaf z książkami w starej części szkolnej biblioteki. Przypadkowo natrafiacie na pożółtą kopertę. Otwieracie ją i okazuje się, że są w niej archiwalne źródła historyczne. Wyjmujecie je, rozkładacie na stołach, oglądacie uważnie. Na ich podstawie przygotowujecie krótki artykuł do szkolnej gazety.

Badając kolejno źródła, starajcie się robić notatki robocze, które ułatwią Wam później przygotowanie artykułu. Zwróćcie uwagę na następujące kwestie:

1. Ile źródeł znaleźliście w kopercie?
2. Jakie źródła znaleźliście w kopercie (rękopiśmienne, drukowane, ikonograficzne, czyli przedstawiające wydarzenia historyczne w formie obrazków, listy, fragmenty pamiątek, dokumenty urzędowe, fotografie, plakaty, afisze)?
3. Czy zauważyliście na nich jakieś daty?
4. Może udało się Wam samodzielnie określić daty ich powstania (jak to zrobiliście)?
5. Co mówią Wam te źródła (zanotujcie w dwóch zdaniach przekaz źródła)?
6. Jaką sferę życia codziennego opisują Wasze źródła?

A teraz wykorzystajcie własne ustalenia, notatki robocze i napiszcie krótki tekst (nie krótszy niż pół strony, nie dłuższy niż na stronę).

- Nauczyciel prosi uczniów, by po zakończeniu pracy nad tekstem przypięli źródła do tablicy korkowej i wykorzystali je w trakcie prezentacji wyników swojej pracy.
- Poszczególne grupy delegują swoich przedstawicieli, którzy prezentują wyniki pracy grupowej, czytając napisane teksty. Źródła na tablicy korkowej służą jako prezentacja uzupełniająca czytany przez ucznia tekst, do której uczeń może się odwoływać.

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel omawia wykonanie zadania przez grupy i ocenia pracę uczniów na lekcji. W trakcie tej oceny prosi uczniów, by odpowiedzieli na pytanie: Jak wyglądała codzienność Polaków w czasie I wojny światowej, co było dla nich najbardziej uciążliwe, najtrudniejsze, a co najmniej?



Tytuł zajęć:

Co Ty wiesz o pierwszowojennej codzienności?

Klasa: III liceum/III technikum – zakres rozszerzony, III etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXXVII.4

Cele ogólne:

- selekcjonowanie, hierarchizowanie i integrowanie informacji pozyskanych z różnych źródeł
- dostrzeganie zależności między różnymi dziedzinami życia społecznego;
- tworzenie narracji historycznej.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- analizuje źródła ikonograficzne i pisane;
- charakteryzuje warunki życia ludności cywilnej w okresie I wojny światowej;
- opisuje charakter działań wojennych na ziemiach polskich podczas I wojny światowej;
- tworzy krótką narrację historyczną o sytuacji Polaków podczas I wojny światowej;
- zna genezę I wojny światowej, walczące strony oraz ich cele;
- współpracuje w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

wykład;
praca z tekstem źródłowym;
praca ze źródłami ikonograficznymi;
praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- zestaw źródeł historycznych z okresu I wojny światowej;
- „Dodatek historyczny” dołączony do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”, dostępny również online: <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/gra/>, s. 12–16;
- czyste kartki;
- długopisy/ołówki;
- kostka do gry typu K6.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Nauczyciel informuje uczniów, że lekcja stanowi ostatnie z serii zajęć poświęconych I wojnie światowej, podsumowujące ten temat.
- Nauczyciel zapowiada pracę ze źródłami powstałymi w tym czasie, jednocześnie wyjaśniając, że są to źródła wykorzystane w grze planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”.
- Nauczyciel zaczyna rozmawiać z uczniami o I wojnie światowej, kieruje do nich pytania sprawdzające ich wiedzę.

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel dzieli klasę na cztery grupy (każda z nich wybiera swojego lidera, pisarza, osoby badające źródła, osoby kreujące fabułę).
- Następnie każdej grupie przekazuje czyste kartki.
- Na dwóch połączonych ze sobą stołach rozkłada źródła charakteryzujące warunki życia Polaków w czasie I wojny światowej (źródła wykorzystane w grze planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”).
- Informuje, że zadaniem każdej grupy będzie napisanie na otrzymanych kartkach opowieści o sytuacji Polaków w czasie I wojny światowej na podstawie źródeł, które zostały rozłożone na stołach.
- Wyjaśnia, że opowieść nie powinna być dłuższa niż na jedną stronę tekstu, powinna zawierać informację o warunkach życia bohatera w realiach I wojny światowej, a na jej prezentację każda grupa będzie miała trzy minuty.
- Zaprasza do wybierania źródeł – grupy wybierają źródła według kolejności ustalonej na podstawie rzutu kostką – rzucają nią liderzy grup. Grupy, zaczynając od tej z najwyższym wynikiem na kostce, a kończąc na tej z najniższym, wybierają po jednym źródle. Gdy ostatnia grupa weźmie swój materiał, lider pierwszej grupy wybiera kolejne źródło itd., aż wszystkie zespoły zdobędą cztery źródła.
- Nauczyciel prosi, by na podstawie wybranych źródeł grupy przygotowały własne opowieści o codzienności Polaków żyjących w czasach I wojny światowej, które po zakończeniu zadania zaprezentują pozostałym uczniom liderzy grup. W celu ułatwienia tego zadania odczytuje głośno fragment tekstu zamieszczonego w „Dodatku historycznym” dołączonym do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918” (pt. „Zwykli ludzie niezwykłych czasów...”).
- Po zakończeniu zadania liderzy grup prezentują przygotowane opowieści, a pozostali uczniowie i nauczyciel mogą zadawać pytania ich autorom.
- Nauczyciel może skorzystać z pytań zawartych w uniwersalnych kartach pracy z pytaniami do różnych rodzajów źródeł lub wykorzystać poniższe:
 1. Ile źródeł wybraliście?
 2. Dlaczego akurat te źródła wybraliście?
 3. Które ze źródeł zwróciło Waszą szczególną uwagę; dlaczego?
 4. Które źródło jest dla Was niezrozumiałe; dlaczego?
 5. Czego nowego dowiedzieliście się o I wojnie światowej dzięki tym źródłom?

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel omawia wykonane zadanie. Zwraca uwagę na zależność sytuacji ludności cywilnej od aktualnych warunków politycznych i gospodarczych.

Tytuł zajęć:

Ta wojna zmieni wszystko



Klasa: III liceum/III technikum – zakres rozszerzony, III etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXXVII.4

Cele ogólne:

- dostrzeganie zmienności i dynamiki wydarzeń w dziejach oraz ciągłości procesów historycznych i cywilizacyjnych;
- umocnienie potrzeby poznawania przeszłości w celu rozumienia współczesnych mechanizmów społecznych i kulturowych;
- analizowanie wydarzeń i procesów historycznych w kontekście epoki oraz dostrzeganie zależności między różnymi dziedzinami życia społecznego;
- konstruowanie ciągów narracyjnych przy wykorzystaniu zdobytych informacji źródłowych.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- analizuje źródła historyczne dotyczące I wojny światowej;
- charakteryzuje społeczne następstwa I wojny światowej;
- opisuje zmianę sytuacji kobiet po I wojnie światowej;
- tworzy krótką wypowiedź na podstawie źródeł dotyczących I wojny światowej;
- współpracuje w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

- burza mózgów;
- rozmowa nauczająca;
- praca ze źródłami ikonograficznymi;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- pięć zestawów źródeł historycznych z okresu I wojny światowej;
- pytania pomocnicze do źródeł;
- „Dodatek historyczny” dołączony do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918” dostępny również online: <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/gra/>;
- czyste kartki;
- długopisy/ołówki;
- tablica korkowa z pinezkami.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Nauczyciel informuje, że jest to kolejna lekcja poświęcona I wojnie światowej, przypomina też uczniom, że na obecnej lekcję mieli przeczytać tekst „Dodatek historyczny” dołączony do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”, do którego się odwołuje, rozmawiając z uczniami na temat warunków życia Polaków na zapleczu frontów I wojny światowej. Wnioski z tej rozmowy, zawierające określenie głównych ówczesnych problemów, zapisuje w punktach na tablicy.

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel dzieli uczniów na pięć grup i prosi, by te wybrały swoich liderów.
- Następnie prosi uczniów, by w grupach przyjrzeni się uważnie zestawieniu problemów i trudności (wynotowanych na tablicy), z jakimi Polacy musieli sobie radzić w czasie I wojny światowej, a później spróbowali ustalić, kogo (jaką grupę) dotyczyły one najdotkliwiej.
- Uczniowie pracują w grupach (burza mózgów); swoje ustalenia notują na kartkach, które układają w miejscu wyznaczonym przez nauczyciela.
- Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela omawiają wyniki pracy – nauczyciel wskazuje na grupy, które nie zostały wysłane na front (kobiety, dzieci, osoby starsze, chorzy), a następnie zestawia wyniki pracy z wnioskami, które zostały sformułowane na początku lekcji (część wstępna).
- Nauczyciel prosi uczniów, by na podstawie ustaleń dokonanych podczas lekcji i lektury tekstu „Dodatek historyczny”, dołączonego do gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”, oraz wiedzy o I wojnie światowej spróbowali ustalić, jak wojna zmieniła sytuację kobiet w społeczeństwie. Do wykonania tego zadania uczniowie otrzymują również zestawy źródeł z pytaniami do każdego zestawu:

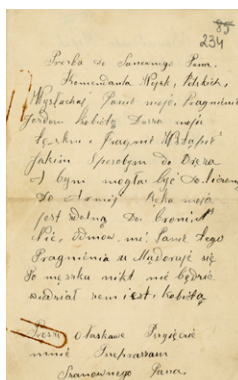
Zestaw nr 1 – źródła nr 21 i 22:



Pytania do źródeł z zestawu nr 1:

1. Co widzicie na obu plakatach?
2. Czy można zauważyć jakiś tekst na tych źródłach (jeśli tak, jaką informację przekazuje)?
3. Jak przedstawiona jest sylwetka kobiety (strój, fryzura, poza, co robi)?
4. Jakie wrażenie robią na Was te źródła?
5. Jakie wnioski można wyciągnąć z tych źródeł?

Zestaw nr 2 – źródła nr 43 i 50:



Prośba do Szanownego Pana,
Komendanta Wojsk, Polskich.
Wysłuchaj Panie moje Pragnienie.
Jezdem kobietą. Dusza moja
tęskni i Pragnie Wstąpić
Jakim Sposobym do Oręża
A bym mogła być Doliczoną
Do Armii. Ręka moja
jest zdolną Do broni. A
Nie, odmow mi Panie tego
Pragnienia u Mądoruje [umunduruje] się
Po męszku [męsku] nikt nie będzie
wiedział że jest kobietą
Proszę o łaskawe Przyjęcie
mnie. Przepraszam
Szanownego Pana
[transkrypcja źródła nr 50]

Pytania do źródeł z zestawu nr 2:

1. Przeczytajcie uważnie tekst ogłoszenia i wynotujcie zadania, które realizuje Liga Kobiet.
2. Przeczytajcie tekst listu i odpowiedzcie na pytania: Kto go napisał? Do kogo?
Czego dowiadujemy się z jego treści?
3. Co sądzicie o obu tych źródłach?
4. Jakie wnioski można wyciągnąć z tych źródeł?

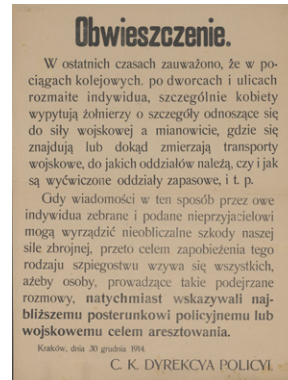
Zestaw nr 3 – źródła nr 7 i 14:



Pytania do źródeł z zestawu nr 3:

1. Co widzicie na fotografiach?
2. Gdzie mogły zostać zrobione te fotografie?
3. Czy jest na nich coś, czego nie możecie zidentyfikować; co to może być?
4. Czy na zdjęciach są kobiety? Jak są pokazane? Co robią?

Zestaw nr 4 – źródła nr 6 i 35:



Pytania do źródeł z zestawu nr 4:

1. Obejrzyjcie uważnie zdjęcie, co na nim widzicie?
2. Czy występują na nim kobiety (jak one wyglądają, co robią)?
3. Czy prace, które wykonują, należą do typowo kobiecych zajęć w tamtych czasach?
4. Przeczytajcie uważnie obwieszczenie – kiedy zostało wydane? Kto je wydał?
5. Czy w obwieszczeniu jest mowa o kobietach? Co to źródło mówi o kobietach?

Zestaw nr 5 – źródła nr 23 i 24:



Pytania do źródeł z zestawu nr 5:

1. Co widzicie na plakatach?
2. Czy można zauważyć jakiś tekst na tych źródłach (jeśli tak, jaką informację przekazuje)?
3. Jak przedstawiona jest sylwetka kobiety (strój, fryzura, poza, co robi)?
4. Jakie wrażenie robią na Was te źródła?
5. Jakie wnioski można wyciągnąć z tych źródeł?

- Uczniowie pracują w grupach (burza mózgów), analizując otrzymane materiały źródłowe. Starają się wynotować na kartkach wszystko, co ich źródła mówią o kobietach.
- Po zakończeniu pracy liderzy grup prezentują wyniki ustaleń swoich zespołów, pokazując pozostałym uczniom źródła, nad którymi pracowali. Nauczyciel ocenia wykonane zadania.

Część podsumowująca (pięć minut)

Nauczyciel podsumowuje lekcję, rozmawiając z uczniami o ich wrażeniach z analizy źródeł. Prosi, by podzielili się swoimi przemyśleniami na temat źródeł archiwalnych, które badali, ale też na temat informacji o sytuacji kobiet, które dzięki nim uzyskali – i czy faktycznie ta wojna zmieniła wszystko, jeśli chodzi o sytuację kobiet w społeczeństwie, a jeżeli nie wszystko, to co ich zdaniem zmieniła.



Tytuł zajęć:

Prawda i wyzwanie

Klasa: III liceum/III technikum – zakres rozszerzony, III etap edukacyjny

Czas: 45 minut

Odniesienie do podstawy programowej: XXXVII.4

Cele ogólne:

- integrowanie informacji pozyskanych z różnych źródeł wiedzy;
- analizowanie wydarzeń w kontekście epoki, dostrzeganie zależności między różnymi dziedzinami życia społecznego;
- tworzenie narracji historycznej.

Cele szczegółowe:

Uczeń:

- analizuje źródła pisane;
- charakteryzuje warunki życia ludności cywilnej w okresie I wojny światowej;
- potrafi ocenić postawy Polaków w okresie I wojny światowej;
- zna definicję konfliktu, wciela się w sytuację osoby żyjącej podczas I wojny światowej i uzasadnia swoje wybory;
- współpracuje w grupie.

Metody, techniki, formy pracy:

- praca ze źródłami historycznymi;
- pogadanka nauczyciela;
- burza mózgów;
- dyskusja;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- źródła historyczne z okresu I wojny światowej;
- pytania pomocnicze do źródeł;
- wyzwania z gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918” (można wykorzystać karty wyzwań nr 3, 12, 13, 19, 20, 29, dostępne w grze);
- czyste kartki;
- długopisy/ołówki.

Część wstępna (15 minut)

- Czynności organizacyjne.
- Podanie tematu, przedstawienie celów oraz planowanego przebiegu zajęć.
- Nauczyciel dzieli uczniów na cztery grupy i prosi, by te wybrały swoich liderów.
- Nauczyciel informuje, że w trakcie lekcji będą rozmawiać o konfliktach i wojnie, dlatego prosi, by uczniowie zastanowili się, czym według nich jest konflikt.
- Uczniowie pracują w grupach (burza mózgów) – każdy członek grupy zapisuje wszelkie swoje skojarzenia na kartkach, które układa obok innych, po czym grupa sprawdza, które z nich się powtarzają oraz co je różni. Uczniowie wybierają najważniejsze ich zdaniem odpowiedzi, które liderzy grup następnie prezentują przed klasą. Na tej podstawie uczniowie pod kierunkiem nauczyciela próbują sformułować definicję konfliktu, którą ten zapisuje na tablicy, a następnie podaje definicję konfliktu:

„konflikt” [łac. *conflictus* – zderzenie], lit. sprzeczność dążeń postaci w utworze lit. będąca motorem akcji; uzewnętrznia się bezpośrednio w zdarzeniach i działaniach, bądź obejmuje życie wewn. bohaterów, ich postawy i skłonności (konflikt psychol.)

(Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/konflikt;3924920.html>)

„konflikt”: – przedłużająca się niezgoda między stronami;
– działania zbrojne będące wynikiem takiej niezgody;
– różnica między wartościami, postawami itp., której nie sposób usunąć
(Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/konflikt;2564275.html>).

- Uczniowie porównują własne ustalenia z podanymi definicjami, a nauczyciel prosi ich, by zastanowili się w grupach nad pytaniami:
 1. O co my się kłócimy? (**grupa pierwsza**);
 2. Do czego prowadzą nasze kłótnie? (**grupa druga**);
 3. O co kłóć się państwa i narody? (**grupa trzecia**);
 4. Do czego prowadzą kłótnie państw i narodów? (**grupa czwarta**).
- Uczniowie zapisują odpowiedzi na kartkach, a w imieniu grup prezentują je liderzy grup pod kierunkiem nauczyciela.
- Nauczyciel podsumowuje wykonane zadanie, podkreślając, że konflikty często przekształcają się w wojny, stanowiące zagrożenie dla życia ludzi. Może zacytować fragment powieści Lwa Tołstoja „Wojna i pokój”:

Celem wojny jest morderstwo, narzędziami wojny – szpiegostwo, zdrada, zachęta do zdrady, ruina mieszkańców, grabienie ich albo okradanie w celu wyżywienia armii; oszustwo i kłamstwo nazywa się fortelami wojennymi; obyczaje stanu wojskowego – brak swobody, tj. dyscyplina, próżniactwo, ignorancja, okrucieństwo, rozpusta, pijaństwo. I mimo wszystko – to stan wyższy przez wszystkich szanowany. Wszyscy cesarze, z wyjątkiem chińskiego, noszą mundury wojskowe, a im kto więcej uśmiercił ludzi, tym większą dają mu nagrodę... Zejdą się, jak jutro, aby zabijać się wzajemnie, nazabijają, nakaleczą dziesiątki tysięcy ludzi, a potem będą odprawiać dziękczynne modły za to, że zabili dużo ludzi (których liczbę jeszcze powiększają), i będą głosić zwycięstwo, mniemając, że im więcej ludzi zginęło, tym większa ich zasługa. Że też Bóg patrzy stamtąd i słucha ich!
(Lew Tołstoj, „Wojna i pokój”, Gdańsk 2001, t. 3, s. 161)

Część główna (25 minut)

- Nauczyciel, nawiązując do ustaleń poczynionych przez uczniów, proponuje, by przyjrzeć się bezpośrednim relacjom osób, które doświadczyły zła wojny. Będą to fragmenty pamiętników powstałych w okresie I wojny światowej – każda grupa otrzymuje jedną stronę tekstu wraz z pytaniami pomocniczymi do źródeł:

Grupa pierwsza – źródło nr 27:

Gdy miasto zupełnie opuszczone było przez władzę administracyjną i policyjną (...), zapanowała obawa napaści, kradzieży i rozbojów przez „pobytwców” będących w mieście i przez innych próżniaków – słowem męty społeczne. Wtedy Zarząd Straży Ogniowej Ochotniczej uczuł się w obowiązku do objęcia władzy dla bezpieczeństwa publicznego.

Władysław Tarczyński, 3 sierpnia 1914 r.

1. Kim jest autor/autorka tekstu? Znajdźcie w Internecie informacje o autorze/autorce.
2. O czym pisze autor/autorka pamiętnika?
3. Co Was zaskoczyło w tym tekście?

Grupa druga – źródło nr 31:

(...) nagle, patrzę w okno – żołnierz! Ale już nie rosyjski, lecz w niebieskawym płaszczu, wysokiej czapce, z karabinem gotowym do strzału. Austriak! Ale nie. Spod czapki patrzyła wesoła młodzieńcza, polska twarz. (...) Polacy przyjeżdżają do polskiego dworu w charakterze wojsk następujących. Ci, których ścigają, też mogą być Polacy, a walka bratobójcza odbywa się na polskiej ziemi. Tragizm, tragizm, jakiego jeszcze w dziejach nie było.

Janina Gajewska, 10 sierpnia 1915 r.

1. Kim jest autor/autorka tekstu? Znajdźcie w Internecie informacje o autorze/autorce.
2. O czym pisze autor/autorka pamiętnika?
3. Co Was zaskoczyło w tym tekście?

Grupa trzecia – źródło nr 25:

Śledzony jest każdy krok, każdy ruch, każde spojrzenie jest obserwowane, podsłuchiwane jest każde słowo przez zgraję ich szpiegów i miejscowych. W następstwie tego są ciągłe aresztowania mężczyzn, a nawet kobiet Bogu ducha winnych. To potęguje przykrość położenia. Ta niepewność wolności osobistej jest udręczeniem.

Władysław Tarczyński, 5 lutego 1915 r.

1. Kim jest autor/autorka tekstu? Znajdźcie w Internecie informacje o autorze/autorce.
2. O czym pisze autor/autorka pamiętnika?
3. Co Was zaskoczyło w tym tekście?

Przychodzą wieści z Moskorzewa. Okropne przeżyli chwilę. Tam spotkała się ariergarda niemiecka (...) z nadchodzącą awangardą rosyjską (...). Moskorzew mniej więcej pośrodku był pod ogniem działowym i karabinowym przez 6 godzin, które przesiedzieli w piwnicy. Liczą, że około 300 pocisków przeleciało im nad głowami, pękając. W ogrodzie, na łące obok i po polach mnóstwo ich potem nazbierali, a cudem prawdziwym Opatrzności ani żaden budynek nieuszkodzony, ani z ludzi nikt nie ranny, ani we dworze, ani na wsi.

— Ludwika Ostrowska, 10 listopada 1914 r. —

1. Kim jest autor/autorka tekstu? Znajdźcie w Internecie informacje o autorze/autorce.
2. O czym pisze autor/autorka pamiętnika?
3. Co Was zaskoczyło w tym tekście?

- Każda grupa zapoznaje się z tekstem źródła oraz przygotowuje odpowiedzi na pytania (w imieniu grupy przedstawiają je liderzy).
- Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi uczniów, wymienia problemy, które wskazali uczniowie na podstawie tekstu źródła, oraz zwraca uwagę na dylematy, przed jakimi stawali autorzy tych źródeł.
- Nauczyciel proponuje uczniom, by spróbowali wczuć się w sytuację Polaków żyjących w czasie I wojny światowej, podejmując wyzwania, które wówczas się pojawiały. W tym celu uczniowie zmierzają się z zadaniem „Wyzwanie”.

Zadanie „Wyzwanie”

Wyobraźcie sobie, że Wasza grupa to rodzina żyjąca na ziemiach polskich jednego z zaborów w okresie I wojny światowej. Konflikt ten całkowicie burzy dotychczasową rutynę. Pojawiają się sytuacje trudne, z którymi trzeba jakoś sobie radzić.

Przed Wami sześć wyzwań. Każde oznacza taką trudną sytuację. Każda grupa losuje jedno wyzwanie (lider w imieniu swojej grupy).

Po wylosowaniu wyzwania każda grupa zapoznaje się z jego treścią, analizuje podane opcje rozwiązania (a, b, c) oraz podejmuje ostateczną decyzję, które rozwiązanie wybiera jako najlepsze dla rodziny.

Liderzy poszczególnych grup przedstawiają kolejno swoje wyzwania i podjęte decyzje, uzasadniając dokonany wybór.

Wyzwanie: **„Kwaterunek żołnierzy”**

(w grze karta wyzwania nr 3)

Tamtego wieczora do naszych drzwi zapukali żołnierze z podoficerem na czele. Po dłuższym przemarszu zostali zakwaterowani w naszej okolicy na krótki odpoczynek. Byli zmęczeni, przemoczeni, brudni i bardzo głodni.

- a. Powiedzieliśmy do nich: „Gość w dom, Bóg w dom”.
- b. Przyjęliśmy ich, ukrywając wcześniej u sąsiadów cenne przedmioty.
- c. Zabarykadowaliśmy drzwi. Za nic w świecie nie chcieliśmy wpuścić nieobliczalnych żołdaków.

Wyzwanie: **„Donosicielstwo”**

(w grze karta wyzwania nr 12)

Nowo przybyły komendant ogłosił, że potrzeba mu miejscowych obeznanych w lokalnych stosunkach. Obiecał wynagrodzenie za pomoc armii.

- a. Przekazaliśmy informacje o znanym nam szpiegu.
- b. Zgodziliśmy się przeprowadzić oddział znaną nam drogą przez las.
- c. Staraliśmy się trzymać z daleka od wojskowych.

Wyzwanie: **„Maruderzy”**

(w grze karta wyzwania nr 13)

Tamtej wiosny w okolicy pojawił się zdemoralizowany oddział maruderów. Dowodził nimi człowiek słynący z okrucieństwa. Zdarzały się napady na cywilów, a nawet rozboje.

- a. Postanowiliśmy obłaskawić ich hojnymi podarkami.
- b. Wystawiliśmy warty, by obronić się przed napadem.
- c. Liczyliśmy, że ominą naszą miejscowość.

Wyzwanie: **„Rekwizycja zwierząt”**

(w grze karta wyzwania nr 19)

Okazało się, że armia na gwałt potrzebuje zwierząt pociągowych do transportu armat i wozów. Specjalna komisja przyjechała w naszą okolicę i wybrała wszystkie nadające się do pracy konie i woły.

- a. Bez słowa oddaliśmy nasz inwentarz.
- b. Przekonaliśmy władze, by zostawiły nam jedną krowę.
- c. Zachowaliśmy nasz inwentarz, przekazując komisji informację o sąsiedzie, który ukrył woła w lesie.

Wyzwanie: **„Czarny rynek”**

(w grze karta wyzwania nr 20)

Jesienią żandarmeria zaczęła ścigać przemytników i obwoźnych handlarzy. My także mieliśmy u siebie nieco trefnego towaru.

- a. Oddaliśmy wszystko.
- b. Skierowaliśmy podejrzenia żandarmów na pewną handlarkę.
- c. Postanowiliśmy w razie kontroli upierać się, że towary są legalne.

Wyzwanie: **„Karta mobilizacyjna”**

(w grze karta wyzwania nr 29)

Latem armia niemiecka upominała się o każdego mężczyznę w wieku poborowym. Tamtego ranka wezwanie do stawienia się na komisji dotarło także do nas.

- a. Aby uniknąć poboru, ukryłem się na prowincji u dawnego znajomego.
- b. Znajomy Żyd podpowiedział mi, by skorzystać z metody samookaleczenia.
- c. Byłem gotowy do walki z Francuzami, aliantami Rosjan. Uważałem to za patriotyczny obowiązek.

Część podsumowująca (pięć minut)

- Po zakończeniu prezentacji uczniowie pod kierunkiem nauczyciela omawiają zadanie, zwracając uwagę na to, jak wojna wpływa na sytuację ludności oraz z jakimi problemami moralnymi mierzą się ludzie podczas wojny.
- Nauczyciel przypomina uczniom, że przed chwilą stanęli przed koniecznością dokonania wyborów, tak jak autorzy pamiętników żyjący w czasie I wojny światowej oraz bohaterowie gry planszowej „Jeszcze jedno lato 1914–1918”. Na potwierdzenie swoich słów odczytuje uczniom, jakie konsekwencje wynikają z dokonanych przez nich wyborów:

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Kwaterunek żołnierzy”

- a. Obecność żołnierzy w domu jest trudna dla naszych kobiet. Wszystkich nas męczy ta sytuacja, chociaż muszę przyznać, że podoficer jest grzeczny i nawet częstuje nas czekoladą. Dziękuję za to, że pierzemy im bieliznę, suszymy płaszcze i buty na piecu. Wczoraj zebrali mu się na zwierzenia. Boi się, że wojna potrwa jeszcze długo...
- b. Żołnierze wpadli do mieszkania. Bez słowa zaczęli przeszukiwać kuchnię i sypialnię. Od razu zorientowali się, że w pokoju brakuje pościeli, a spiżarka jest pusta. Zagrozili, że wywrócą dom do góry nogami, jeśli nie wskażemy im, gdzie ukryliśmy zapasy. Przerażeni, wskazaliśmy sad naszego przyjaciela. Wściekli żołdacy nie hamowali się. Traktowali nas jak przestępców...
- c. Nigdy nie zapomnę tego dźwięku... Głośnie walenie kolbami w drzwi i krzyk: „Otwierać!”. Chwilę później brzęk szkła rozbitej szyby. Weszli przez okno. Ich brutalność nas przeraziła. Zaczęliśmy się kajać za naszą przewinę. Nie chcieli słuchać naszych wyjaśnień. Zamknęli nas na strychu na całą noc. Bez chleba i wody.

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Donosicielstwo”

- a. Biję się z myślami. Jestem prawie pewien, że T. nie jest lojalny względem naszej władzy. Te gazety, które trzyma w domu, ci ludzie, z którymi się zadaje...! To wszystko pachnie zdradą. Powinienem to zgłosić.
- b. Już nigdy więcej nie zgłoszę się do takiej roli. Chciałem tylko wskazać dowódcy ścieżkę, ale ten uparł się, że mam ich przeprowadzić przez las na drugą stronę. Miałem przecucie, żeby tego nie robić. Na polanie zaczął się ostrzał. Ranę opatrzył mi niedbale wojskowy lekarz. Na koniec wręczyli mi jakiś podarunek i odesłali do domu.
- c. Po tym, gdy nasz przyjaciel T. został uznany za szpiega, żołnierze nie dają nam żyć. Nasze domostwo zostało całkiem spustoszone. Chodzenie na skargę do komendanta nic nie daje. Wydaje mi się, że nas także uznają za szpiegów...

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Maruderzy”

- a. Dostałem od żołnierzy coś mocniejszego... Podejrzewam, że tę nalewkę zdobyli niezgodnie z prawem, ale nie mogłem odmówić jej przyjęcia. Tak się cieszyli z podarunków, że koniecznie chcieli się ze mną napić.
- b. Wczoraj udało nam się wraz z uzbrojonymi sąsiadami zwabić maruderów w zasadzkę. Dwóch uciekło, ale trzeciego udało się nam złapać i odprowadzić do żandarmów w sąsiedniej miejscowości. Okazało się, że rabusie byli już poszukiwani przez władze. Wyplacono nam nagrodę!
- c. To stało się w nocy. Wdarli się przez wyważone drzwi. Byliśmy zupełnie bezbronni. Zastali nas w łóżkach. Nie udało nam się nawet schować najcenniejszych przedmiotów.

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Rekwizycja zwierząt”

- a. Krasula i Siwek były dokładnie badane przez komisję. Miały smętnie zwieszone głowy. Chyba czuły, że zaczyna się ich tułaczka. Komisja podjęła w końcu tę smutną decyzję. Na szczęście zostawiono nam pokwitowanie, za które władze wypłacą nam kiedyś kilka banknotów...
- b. Krasula zostaje z nami. Słowo daję, krowa wygląda, jakby rozumiała, że ocaliłam jej skórę. Wita mnie, radośnie machając ogonem.
- c. Komisja odjechała, zostawiając nas w spokoju. Niestety, P. domyślił się, że to my na niego donieśliśmy. Śmiertelnie się na nas obraził...

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Czarny rynek”

- a. Ze spuszczoną głową, tak by nie patrzeć w oczy żandarmom, tłumaczyłem, że wszystkie nielegalne towary były nam potrzebne do przeżycia. Mimo to usłyszałem od nich kilka szorstkich słów.
- b. W tydzień po wizycie na komisariacie przeczytałam w gazecie o zniszczeniu spekulanckiej meliny i aresztowaniu przemytników. Wśród nich była Leja, od której zawsze kupowaliśmy mięso.
- c. Rewizja była bardzo nieprzyjemna. Żandarmi wywrócili dom do góry nogami. Zbili naczynia, pobrudzili pościel, nawet kota spłoszyli. Gdy chcieliśmy zagrozić im drogę przed sypialnią, uderzyli mnie kolbą karabinu w brzuch....

Konsekwencje wyborów dla wyzwania „Karta mobilizacyjna”

- a. Wydawało mi się, że do wsi W. nie dociera pies z kulawą nogą, a jednak i tutaj pojawili się żandarmi. Obstawili chałupę ze wszystkich stron. Gdy wyskoczyłem przez okno, wpadłem prosto w łapy jednego z nich.
- b. Udało mi się kupić stary rewolwer. I spirytus do przemycia rany. Odliczyłem w myślach: „Trzy, cztery...”. Trzask! Strzeliłem we własną nogę. Kilka dni później komisja wojskowa dokładnie oglądała moją ranę. Jeden z lekarzy, nieprzyjemny służbista z Berlina, wskazał na ślady oparzenia wokół rany. Uznał, że były spowodowane wystrzałem z odległości kilkudziesięciu centymetrów. Zdemaskował mnie i zagroził wojskowym sądem!
- c. Pobyt na linii frontu będę długo wspominał. Żałuję, że odsyłają mnie do domu bez pożegnania z kolegami z oddziału. I tak niewielu moich przyjaciół zostało wśród żywych po wielkiej bitwie na polach Flandrii. Teraz moje łóżko ma zająć ktoś inny. Lekarze uznali, że do pełnej sprawności już nie wrócę.

Karty pracy ze źródłami

Karta pracy – wprowadzenie do pracy ze źródłem

(dokument, fotografia, plakat, afisz, obwieszczenie)

1. Uczniowie zapoznają się z wybranym źródłem, starają się dostrzec jak najwięcej szczegółów, odpowiadając na pytania:

a) Co widzisz na karcie przedstawiającej źródło (tekst, obrazki, inne elementy – jakie)?

.....

b) Czy możesz odczytać tekst? Jakie informacje przekazuje ten tekst?

.....

c) Czy w tym tekście jest coś, czego nie rozumiesz; co to jest?

2. Uczniowie starają się odpowiedzieć na pytania dotyczące źródła i jego twórcy:

a) Dlaczego powstało to źródło, w jakim celu?

b) Kto był jego twórcą, autorem?

c) Kto miał być jego odbiorcą, dla kogo było przeznaczone?

d) Jakie materiały wykorzystano do stworzenia tego źródła?

e) Czy na jego podstawie można powiedzieć, co było ważne w momencie, gdy to źródło powstawało?

.....

f) Czy na jego podstawie można coś powiedzieć o okolicznościach jego powstania?

.....

g) Czego można się dowiedzieć, badając to źródło?

.....

h) Gdyby takie źródło powstało w dzisiejszych czasach, to jak mogłoby wyglądać?

.....

3. Uczniowie próbują zadawać własne pytania do źródła, używając wyrazów:

Kto? Co? Gdzie? Kiedy? Dlaczego? Jak?

.....

.....

.....

Karta pracy ze źródłem – dokument

1. Typ dokumentu (zaznacz odpowiedni kwadrat):

- ☐ Pamiętnik ☐ Telegram
☐ List ☐ Gazeta
☐ Akta metrykalne (jakie?)
☐ Legitymacja/paszport/dowód osobisty
☐ Akta majątkowo-prawne (jakie?)
☐ Świadectwo/zaświadczenie (jakie?)
☐ Inne (jakie?)

2. Charakterystyczne cechy dokumentu (zaznacz odpowiedni kwadrat):

- ☐ Rękopis ☐ Druk ☐ Interesujący nagłówek
☐ Maszynopis ☐ Pieczęć
☐ Inne (jakie?)

3. Data sporządzenia dokumentu:.....

4. Twórca/wystawca dokumentu:

5. Dla kogo był przeznaczony?.....

6. Informacje dotyczące dokumentu:

a) Dlaczego, Twoim zdaniem, sporządzono ten dokument?

b) Czy treść samego dokumentu pozwala nam wyjaśnić, dlaczego został sporządzony?

c) Wymień dwa problemy, o których jest mowa w dokumencie, a które są według Ciebie najważniejsze:

.....

d) Czy dokument mówi nam o warunkach życia w czasach, w których powstał? Co mówi?

.....

e) O co zapytałbyś/zapytałabyś twórcę tego dokumentu, gdybyś mógł/mogła go spotkać?

.....

Karta pracy ze źródłem – fotografia

1. Jakiego rodzaju jest to źródło?
2. Czy ma ono oryginalny podpis lub tytuł?
3. Czy na jego podstawie można wskazać datę jego powstania?
4. Gdzie ta fotografia mogła zostać zrobiona?
5. Czy można na niej dostrzec elementy związane z uchwytym wydarzeniem, otoczeniem, architekturą/zabudowaniami, porą roku, porą dnia?
6. Co dzieje się na fotografii?
7. Czy jest coś, czego nie potrafisz zidentyfikować?
8. Jeśli obraz przedstawia ludzi, to jak są ubrani? Jakie mogą być między nimi wzajemne relacje? Co oni robią?
.....
.....
9. Czy wiesz, kto mógł zrobić zdjęcie?
10. Co fotograf chciał powiedzieć za pomocą tego zdjęcia?.....
.....
11. Dlaczego zdjęcie zostało zrobione i kto jest jego odbiorcą?
12. Czy zdjęcie jest pozowane, przycięte lub odśladania tylko określoną perspektywę (zbliżenie, panoramiczne, długie ujęcie, średnie ujęcie, krajobraz lub portret)?.....
13. Czego zdjęcie może nie pokazywać?
14. Czy oryginalny podpis lub tytuł jest wiarygodny, czy nie? Czy ma to wpływ na Twój pogląd na scenę?
.....
15. Czy istnieją dowody na to, że zdjęcie zostało zmienione? Jeśli tak, to jak i dlaczego?.....
.....
16. Jakie inne źródła pomogłyby Ci zrozumieć fotografię?.....
17. Czy ta fotografia daje możliwość spojrzenia na wydarzenie historyczne, jakiej nie uzyskamy, analizując dokumenty pisane? Dlaczego?
.....
.....
18. Czy to zdjęcie jest wiarygodne?
19. Gdybyś miał/miała taką możliwość, to o co zapytałbyś/zapytałabyś osoby na fotografii oraz fotografa?
.....

Karta pracy ze źródłem – plakat, afisz, obwieszczenie

1. Przyjrzyj się uważnie źródłu i spróbuj odpowiedzieć na pytanie: Jakie ogólne wrażenie robi na Tobie to źródło?.....

.....

2. Jakie kolory są dominujące?

3. Przyjrzyj się uważnie źródłu i spróbuj określić widoczne na nim elementy (osoby, zwierzęta, rośliny, przedmioty, symbole, wykonywane czynności)

.....

4. Czy symbole, które widzisz, są:

a) Zrozumiałe (łatwe do odczytania i zrozumienia)?.....

b) Łatwe do zapamiętania?

c) Dramatyczne?

5. Czy wykorzystana forma przekazu ma charakter zdecydowanie wizualny, czy werbalny, a może i taki, i taki?

.....

6. Do jakiego odbiorcy kierowany jest przekaz źródła?

7. Jakie oczekiwania ma wytwórca (instytucja sprawcza) źródła wobec jego adresata?.....

.....

8. Jakie cele ma zrealizować źródło w zamierzeniu jego wytwórcy (instytucji sprawczej)?.....

.....

9. Czy, Twoim zdaniem, to źródło spełniło postawione mu przez wytwórcę (instytucję sprawczą) cele?

Czy okazało się skuteczne?

.....

.....

Słowniczek pojęć

Abdykacja – przedwczesna rezygnacja panującego monarchy (króla, księcia) z tronu i zrzeczenie się przysługujących mu w związku z panowaniem praw. Może być dobrowolna lub wymuszona przez okoliczności.

Aeroplan – dawniej: samolot.

Afisz – druk jednostronny, zazwyczaj dużego formatu, o charakterze informacyjnym, propagandowym lub reklamowym, służący do umieszczania w miejscach publicznych. W przeciwieństwie do plakatu składa się głównie lub wyłącznie z tekstu.

Ariergarda – straż tylna, wojskowy oddział maszerujący z tyłu za głównymi siłami, przeciwieństwo awangardy.

Awangarda – straż przednia, oddział wojskowy maszerujący przed głównymi siłami, przeciwieństwo ariergardy.

Balwierz – inaczej: cyrulik, felczer; osoba, która dawniej zajmowała się zawodowo m.in. goleniem, rwaniem zębów, nastawianiem złamań, nieskomplikowanymi operacjami i leczeniem lekkich chorób; połączenie funkcji fryzjera i sanitariusza.

Besarabia – kraina historyczno-geograficzna między dolnymi biegami rzek Dniestr i Prut; obecnie jest częścią Mołdawii (większość) i Ukrainy.

„Biali” Rosjanie – zbiorcze określenie sił politycznych i zbrojnych działających podczas wojny domowej w Rosji (1917–1923), walczących z komunistami (bolszewikami), mających na celu przywrócenie systemu politycznego i ekonomicznego sprzed rewolucji lutowej.

Bolszewicy – początkowo (1903–1918) frakcja Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji (SDPRR), która uznała się za większościową, następnie samodzielna partia. Mianem tym określamy komunistów, którzy pod wodzą Włodzimierza Lenina przejęli władzę w Rosji (1917), a następnie sprawowali ją w Związku Radzieckim (od 1922).

C.k. – skrót od: cesarsko-królewski; określenie odnoszące się do organów i instytucji monarchii austro-węgierskiej, podkreślające jej dualistyczny (podwójny) charakter – władcy z dynastii Habsburgów w części austriackiej nosili tytuł cesarski, a w części węgierskiej – królewski.

Cenzura – ograniczanie rozpowszechniania informacji, które władza uznała za niekorzystne. Może dotyczyć prasy czy też korespondencji prywatnej.

Charyzma – cecha osobowości jednostki, przejawiająca się szczególnie w zdolnościach przywódczych, umiejętności wpływu na innych oraz pociągania ich za sobą.

Cymes – inaczej: rarytas; coś wyjątkowo dobrego, smacznego, towar (produkt) luksusowy i trudno dostępny.

Czarny rynek – potoczne określenie oznaczające zarówno obrót (handel) nielegalnymi towarami i usługami (pochodzącymi z przemytu, kradzieży lub całkowicie zakazanymi), jak i każdy obrót (handel) dokonywany niezgodnie z obowiązującymi w danym kraju przepisami, np. odnośnie do jakości, cen itp.

„Czerwoni” Rosjanie – określenie bolszewików i ich sojuszników, czyli obozu komunistów w Rosji w okresie wojny domowej (1917–1923); pochodzi ono od używanego przez nich koloru czerwonego jako symbolu rewolucji.

Daszek przeciwszrapnelowy – osłona chroniąca okop (transzeję) przed spadającymi z góry odłamkami (patrz: szrapnel).

Deputacja – tu: delegacja; przedstawicielstwo.

Deputat – tu: członek deputacji; delegat, przedstawiciel.

Despotyzm – nieograniczona i bezwzględna władza oparta na terrorze i nieprzestrzeganiu praw i wolności obywatelskich; samowolne, bezwzględne postępowanie.

Dezerter – osoba uciekająca z wojska lub uchylająca się od służby wojskowej. Dezercja była surowo karana w czasie wojny, z karą śmierci włącznie.

Emancypacja kobiet – dążenie do zrównania praw kobiet i mężczyzn, w tym nadania pełni praw politycznych (w tym wyborczych), możliwości dysponowania majątkiem, kształcenia się, podejmowania pracy zawodowej, pełnienia funkcji publicznych, równych praw w małżeństwie.

Ententa – z fr. *entente* – porozumienie; sojusz pomiędzy Francją, Wielką Brytanią i Imperium Rosyjskim. W trakcie I wojny światowej mianem tym określano koalicję, w skład której wchodziły (niekoniecznie od początku wojny) również: Belgia, Serbia, Włochy, Rumunia, Japonia, Stany Zjednoczone.

Flandria – region obejmujący północną część Belgii, zamieszany głównie przez ludność niderlandskojęzyczną (w przeciwieństwie do francuskojęzycznego południa Belgii).

Front – miejsce zwarcia wrogich armii; zazwyczaj mające charakter linii, wzdłuż której walczą oddziały wojskowe przeciwnych stron.

Galicja – właśc. Królestwo Galicji i Lodomerii, prowincja i kraj koronny monarchii austro-węgierskiej, obejmująca tereny dawnej Rzeczypospolitej zajęte podczas rozbiorów przez Austrię i zachowane po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r.

Hipochondria – chorobliwa i przesadna obawa o własne zdrowie.

Huzar – żołnierz lekkiej jazdy.

Impertynencja – obraźliwe i niekulturalne zachowanie się wobec kogoś.

Jubel – potocznie: hałaśliwa zabawa lub uroczystość z udziałem wielu osób.

Kongresówka – Królestwo Kongresowe, właśc. Królestwo Polskie, utworzone podczas Kongresu Wiedeńskiego (stąd potoczna nazwa) w 1815 r. z większości ziem Księstwa Warszawskiego, będące w unii personalnej z Rosją, posiadające szeroką autonomię, utraconą na skutek represji władz rosyjskich po powstaniu listopadowym (częściowo) i styczniowym (całkowicie), ostatecznie scalone z Imperium Rosyjskim i poddawane rusyfikacji.

Konwencja haska – zbiorcza nazwa umów międzynarodowych zawieranych w Hadze (Holandia). Umowy z 1899 i 1907 r. dotyczą prawa konfliktów zbrojnych, m.in. pokojowego rozstrzygania sporów międzynarodowych, zwyczajów i praw podczas wojny lądowej, praw i obowiązków państw neutralnych, zasad prowadzenia wojny morskiej.

Kozak – tu: żołnierz jazdy rosyjskiej; nazwa nawiązująca do ludności kozackiej, zróżnicowanej etnicznie (choć głównie ruskiej, prawosławnej), zamieszkującej obszary stepowe dawnej Rzeczypospolitej (obecnie Ukraina) i Imperium Rosyjskiego, o silnych tradycjach wojskowych, poczuciu odrębności, własnym samorządzie i funkcjonującej w ramach różnych form autonomii.

Landszturm – niem. *Landsturm*, formacja wojskowa pospolitego ruszenia, utworzona na przełomie XIX i XX w. w Cesarstwie Niemieckim i Austro-Węgrzech.

Lazaret – szpital wojskowy dla rannych żołnierzy, zwłaszcza polowy lub zorganizowany w naprędcę zaadaptowanych zabudowaniach (np. szkole, hali fabrycznej).

Legun – żołnierz Legionów Polskich, legionista.

Lejce – część uprzęży służąca do kierowania koniem w zaprzęgu.

Maciejówka – czapka używana przez żołnierzy Legionów Polskich z okresu I wojny światowej.

Mannlicher – austriacki karabin z okresu I wojny światowej.

Maruder – żołnierz, który w wyniku opóźnienia w marszu odłączył się od głównych sił swego oddziału i działa na własną rękę, często dokonując samowolnych rekwizycji lub rabunków.

Mobilizacja – rozbudowa armii w oparciu o wcielanych (pobór) do wojska obywateli.

Morowe powietrze – epidemia, zaraza.

Moskale – pejoratywne określenie Rosjan (od Moskwy).

Ochrana – carska służba bezpieczeństwa, funkcjonująca w latach 1881–1917.

Ochronka – miejsce zorganizowanej opieki np. dla sierot wojennych.

Okop – rodzaj fortyfikacji składającej się z rowu i utworzonego z ziemi przedpiersia, zapewniający ukrycie przed ostrzałem i wyposażony w stanowiska strzeleckie.

Oleandry – ulica Krakowa, skąd 6 sierpnia 1914 r. wyruszyła do boju I Kompania Kadrowa, załóżek Legionów Polskich.

Pancernik – rodzaj ciężkiego, silnie opancerzonego okrętu, wyposażonego w ciężką artylerię.

Państwa centralne – określenie Cesarstwa Niemieckiego, monarchii austro-węgierskiej, Bułgarii i Imperium Osmańskiego w czasie I wojny światowej.

Podwody – obowiązek dostarczenia przez ludność środka transportu (zazwyczaj wozu z końmi, często wraz z obsługą – woźnicą) do dyspozycji organu administracji państwowej lub wojska.

Powała – drewniany strop, sufit w wiejskiej chacie.

Rada Główna Opiekuńcza – polska organizacja samopomocy z okresu I wojny światowej, działająca od 1916 r. w okupowanej przez Niemców części Królestwa Polskiego, a w latach 1919–1921 w odrodzonej Rzeczypospolitej (wznowiona również podczas II wojny światowej).

Rarytas – towar trudno dostępny, luksusowy, mający dużą wartość.

Reglamentacja – ograniczenie swobodnego obrotu jakimś towarem ze względu na jego niedobór poprzez przydział konkretnej ilości na jednego człowieka, realizowane za pomocą specjalnych kartek (bonów), uprawniających do nabycia ściśle określonej ilości danego towaru; zjawisko charakterystyczne dla czasu wojny i tuż po wojnie, a także dla gospodarek państw socjalistycznych.

Rekwizycja – przymusowe odebranie własności prywatnej na potrzeby państwa.

Rubel – rosyjska waluta.

Rusini – ludność, najczęściej prawosławna lub grekokatolicka, zamieszkująca tereny wschodniej Małopolski – dawnego województwa ruskiego Rzeczypospolitej, następnie wschodniej Galicji, częściowo tożsama z Ukraińcami; szerzej: ludność obszarów dawnej Rusi Kijowskiej.

Siedmiogród – kraina historyczna na terenie obecnej Rumunii, w czasie I wojny światowej należąca do Austro-Węgier.

Sołdat – rosyjskie określenie żołnierza.

Spekulacja – tu: wykupywanie i odsprzedaż z nadmiernym zyskiem towarów, na które popyt przewyższa podaż (dostępność towaru nie nadąża za zapotrzebowaniem).

Szrapnel – rodzaj pocisku artyleryjskiego, wypełnionego metalowymi kulkami zwiększającymi rażenie siły żywej (żołnierzy); także potoczna nazwa odłamka.

Szwarcgelber – lojalista wierny Austro-Węgrom; określenie pochodzi od czarno-żółtych barw flagi Austrii (niem. *schwarz* – czarny, *gelb* – żółty).

Transzeja – inaczej okop.

Tuberkuloza – z łac. *tuberculosis* – inaczej: gruźlica; groźna choroba płuc.

Tyraliera – formacja taktyczna, w której żołnierze rozpraszają się wzdłuż linii, czołem do nieprzyjaciela, zachowując odległości zwiększające bezpieczeństwo przed wrogiem ostrzałem i pozwalające wydłużyć odcinek natarcia lub obrony.

Ułan – żołnierz formacji polskiej kawalerii.

Verdun – miasto i twierdza we Francji, miejsce jednej z największych bitew I wojny światowej (21 lutego–18 grudnia 1916 r.) między wojskami niemieckimi a francuskimi; przyniosła po obu stronach kilkaset tysięcy zabitych i rannych.

Wodewil – widowisko muzyczno-teatralne, najczęściej o komediowym zabarwieniu.

Wyemancypowana (kobieta) – kobieta niezależna, osiągająca pozycję w społeczeństwie zarezerwowaną dotychczas jedynie dla mężczyzn, walcząca o równouprawnienie kobiet i mężczyzn (por. emancypacja kobiet).

Ziemiańska – przedstawicielka warstwy społecznej – ziemiaństwa – posiadającej majątki ziemskie, znaczną pozycję społeczną, pełniące często ważne funkcje państwowe, zwykle wywodzącej się z dawnej szlachty.

Wykaz źródeł

I. Fotografie i pocztówki

1. Fotografia uchodźców w Warszawie, b.a., 1914–1915, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/607/A-34/10
2. Fotografia karetki pogotowia z symbolem czerwonego krzyża, b.a., 1915, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/111
3. Fotografia umocnień w pobliżu zabudowań wiejskich, b.a., 1915, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/1/30
4. Fotografia ruchomej komory dezynfekcyjnej w Łodzi w trakcie pracy, b.a., 1916, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/606/W-I 5-58
5. Fotografia wydawania żywności w obozie jenieckim w Czersku, b.a., 1915, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 6/2233/0/-/1499
6. Fotografia ludności cywilnej przy kopaniu okopów, b.a., 1915, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/607/A-34
7. Fotografia kolejki po mąkę w Łodzi, b.a., 1915, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/607/0/0/A-62
8. Fotografia konfiskaty dzwonów kościelnych przez Niemców w Burzeninie, ok. 1915, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/606/W-I 5-52
9. Fotografia zniszczonych Gorlic, b.a., 1915, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/9/1323
10. Fotografia zniszczeń w siedzibie Sejmu Galicyjskiego we Lwowie, b.a., 1918–1919, Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/41/0/998
11. Fotografia żołnierzy 6. Pułku Piechoty Legionów Polskich na kwaterze, b.a., b.d., Archiwum Główne Akt Dawnych, sygn. 1/395/0/-/490
12. Fotografia pacjentów szpitala przy maszynach do szycia, b.a., b.d., Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 65/1000/0/68
13. Fotografia uciekinierów cywilnych, b.a., b.d., Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/22/0/-/364
14. Fotografia dzieci w ochronce [w Kamieńsku], b.d., Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/51/0/1.10/592
15. „*Imperator mundi. Cesarz świata*” – pocztówka kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim w latach 1914–1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113

16. „Mapa współczesnej Europy 1914” – pocztówka kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim w latach 1914–1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113
17. „Rosjanie Polakom w r. 1914” – pocztówka kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim w latach 1914–1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113
18. Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza, ówczesnego naczelnego wodza armii rosyjskiej, do Polaków, ogłoszona 1 sierpnia 1914 r. (14 sierpnia 1914 r.), wydana w formie pocztówki i kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113
19. „Odmień! Popraw nasze losy!” – pocztówka kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim w latach 1914–1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113
20. „W okopach” – pocztówka kolportowana na terenie ziem polskich pod zaborem rosyjskim w latach 1914–1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/113
21. *All's well that ends well* („Wszystko dobre, co się dobrze kończy” – pocztówka z okresu I wojny światowej, 1914, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/114
22. *Мітосердје* („Miłosierdzie”) – pocztówka z okresu I wojny światowej, 1914, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/114
23. *Women of Britain say – Go!* („Kobiety w Wielkiej Brytanii mówią: Idź!”) – pocztówka z okresu I wojny światowej, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/114
24. *Are you in this?* („Czy jesteś tu?”) – pocztówka z okresu I wojny światowej, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/114

II. Źródła narracyjne – dzienniki, pamiętniki, wspomnienia

25. Nie wybiła godzina wybawienia z otchłani nieszczęść. *Kronika dziejów Łowicza Władysława Tarczyńskiego*, oprac. M. Wojtylak, Warszawa 2015, s. 236–237, fragment z 5 lutego 1915 r.
26. Ta wojna zmieni wszystko... *Dziennik Janiny Gajewskiej*, oprac. A. Wajs, Warszawa 2015, s. 148, fragment z 25 grudnia 1915 r.
27. Nie wybiła godzina wybawienia z otchłani nieszczęść. *Kronika dziejów Łowicza Władysława Tarczyńskiego*, oprac. M. Wojtylak, Warszawa 2015, s. 52, fragment z 3 sierpnia 1914 r.
28. O miłości Ojczyzny nie deklamowaliśmy... *Wspomnienia Antoniego Sejmeja Górszczyka*, oprac. S. Rękas, Warszawa–Kraków 2019, s. 128, fragment z [września 1914 r.].
29. Był czyn i chwała!... *Józef Gabriel Jęczkowiak, Wspomnienia harcerza 1913–1918*, oprac. M. Frankel, P. Gut, Warszawa 2015, s. 141, fragment z [1918 r.]
30. Śmieszne to życie! Ale go żal... *Dziennik Kazimierza Filara*, cz. 2, oprac. P. Szlanta, wsp. L. Boryczko, Warszawa, 2018, s. 200, fragmenty z 12–29 marca 1917 r.
31. Ta wojna zmieni wszystko... *Dziennik Janiny Gajewskiej*, oprac. A. Wajs, Warszawa 2015, s. 106, fragment z 10 sierpnia 1915 r.
32. Trochę się zazdrości tym, co nie dożyli tych czasów... *Dziennik Ludwiki Ostrowskiej z Maluszyna*, oprac. J. Kita, P. Zawilski, Warszawa 2014, s. 91, fragment z 10 listopada 1914 r.
33. Dziwne są losów koleje... *Listy i pamiętniki Ignacego Boernera 1914–1918*, oprac. J. Kochanowski, wsp. J. Błachnio, Warszawa 2021, s. 246, fragment z 11 listopada 1918 r.

III. Obwieszczenia, ogłoszenia, plakaty, afisze

34. Obwieszczenie Magistratu Krakowa o zapotrzebowaniu c.k. Komendy Twierdzy Kraków na woźniców, 1914, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/665/0/0/667
35. Obwieszczenie c.k. Dyrekcji Policji w Krakowie w sprawie zapobiegania szpiegostwu, 1914, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/665/0/-/1318
36. Ogłoszenie komisarza rządowego w Przemyśle w sprawie nalotów lotniczych, 1914, Archiwum Państwowe w Przemyśle, sygn. 56/397/0/-/49
37. Afisz koncertu na rzecz kieleckiego schroniska Legionistów Polskich, 1915, Archiwum Państwowe w Kielcach, sygn. 21/664/0/-/14
38. Obwieszczenie Cesarsko-Niemieckiego Sądu Gubernatorstwa Wojskowego o nagrodzie za wykrycie trzech bandytów, 1916, Archiwum Państwowe w Częstochowie, sygn. 8/59/0/-/1/47
39. Obwieszczenie c.k. Komendy Powiatowej w Piotrkowie o zakazie oświetlania grobów w dniach 1–2 listopada, 1916, Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, sygn. 48/190/2832
40. Plakat uroczystości obchodów 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja w Lublinie, 1916, Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. 35/632/0/5.7/492
41. Plakat propagandowy, 1917, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/115
42. Ogłoszenia o pracę zamieszczone w „Gońcu Wieczornym”, 1917, Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/2/0/1/86
43. Plakat Ligi Kobiet NKN w Białej ws. prowadzenia biura porad, b.d., Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/57/0/5.1/215

IV. Pisma urzędowe i listy prywatne

44. Anonimowy donos do c.k. Dyrekcji Policji w Krakowie w sprawie postawy prorosyjskiej, 1914, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/247/0/99
45. Pozwolenie dla Jana Prochazki na pozostanie w twierdzy Przemyśl, 1915, Archiwum Państwowe w Przemyśle, sygn. 56/1654/0/3/24
46. Zaświadczenie c.k. Starostwa w Przemyśle dla Jana Prochazki o przyjęciu szczepienia przeciw ospie, 1915, Archiwum Państwowe w Przemyśle, sygn. 56/1654/0/3/24
47. Podziękowanie jeńców obozu w Zgorzelicach za pomoc, 1915, Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 53/881/0/3.1/141
48. Prośba Anny Pankowskiej, mieszkanki Lublina, o zezwolenie na zbiór kapusty, 1916, Archiwum Państwowe w Lublinie, sygn. 35/242/0/1.6/335
49. Pismo ws. rekwizycji zwierząt gospodarskich, paszy i uprzęży, b.d., Archiwum Państwowe w Rzeszowie, sygn. 59/1045/0/2/51
50. List Franciszki Kostrzewskiej do Ignacego Boernera z prośbą o przyjęcie do Legionów Polskich, b.d., Archiwum Akt Nowych, sygn. 2/88/47/-/150

V. Bony i karty żywnościowe, pieniądze

- 51. Pieniądze zastępcze z okresu I wojny światowej, 1914–1917
 - 51.1. Banknot o nominale pięciu kopiejek, wydany przez Częstochowskie Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe, 1914, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/680/12
 - 51.2. Banknot o nominale 10 fenigów, wydany przez magistrat Poznania, 1917, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/680/12
 - 51.3. Marka polska, waluta wprowadzona przez niemieckie władze okupacyjne w okresie I wojny światowej. Banknot o nominale pół marki polskiej, wydany przez Zarząd Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego, 1917, Archiwum Narodowe w Krakowie, sygn. 29/680/12
- 52. Kartki żywnościowe na zakup produktów spożywczych, 1916–1918
 - 52.1. Kartka na zakup ziemniaków, chleba, mąki i cukru wydana w Łodzi, 1918, Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 39/603/495/301
 - 52.2. Kartka na zakup kawy na terenie Galicji, wydana we Lwowie, 1917, Archiwum Państwowe w Radomiu, sygn. 58/1214/0/-/2
 - 52.3. Kartka na zakup ziemniaków, wydana w Warszawie, 1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/112
- 53. Bon na obiad z miejskiej kuchni w Warszawie, 1916, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/110

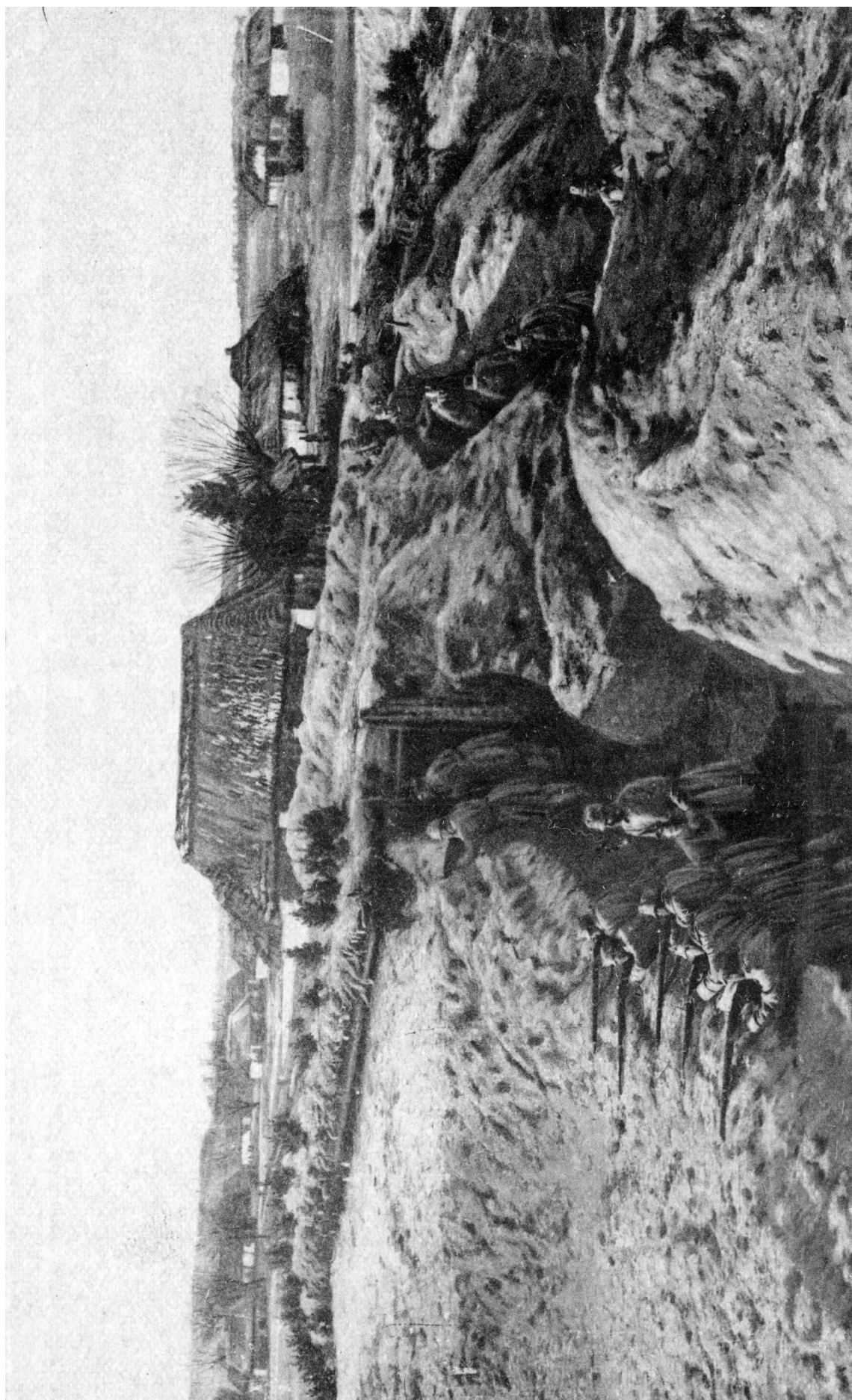
VI. Karykatury

- 54. „Zdobycie komunikacji z Wisłą przez Prusaków” – rysunek satyryczny z okresu I wojny światowej, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/121
- 55. „Ostatnie schronienie Wilusia” – rysunek satyryczny z okresu I wojny światowej, 1918, Archiwum Państwowe w Warszawie, sygn. 72/201/0/10/116

Źródła

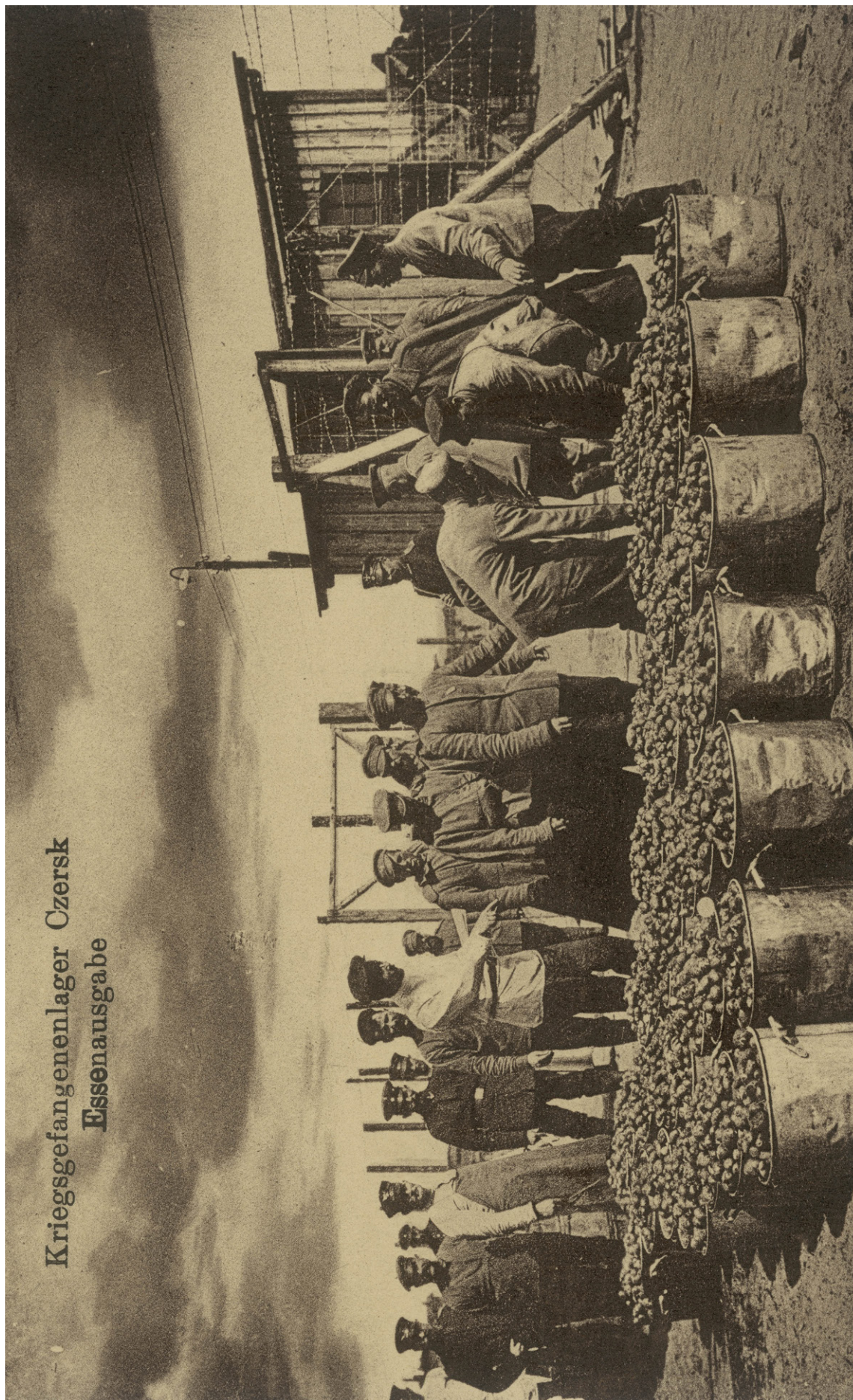








Kriegsgefangenenlager Czernik
Essenausgabe













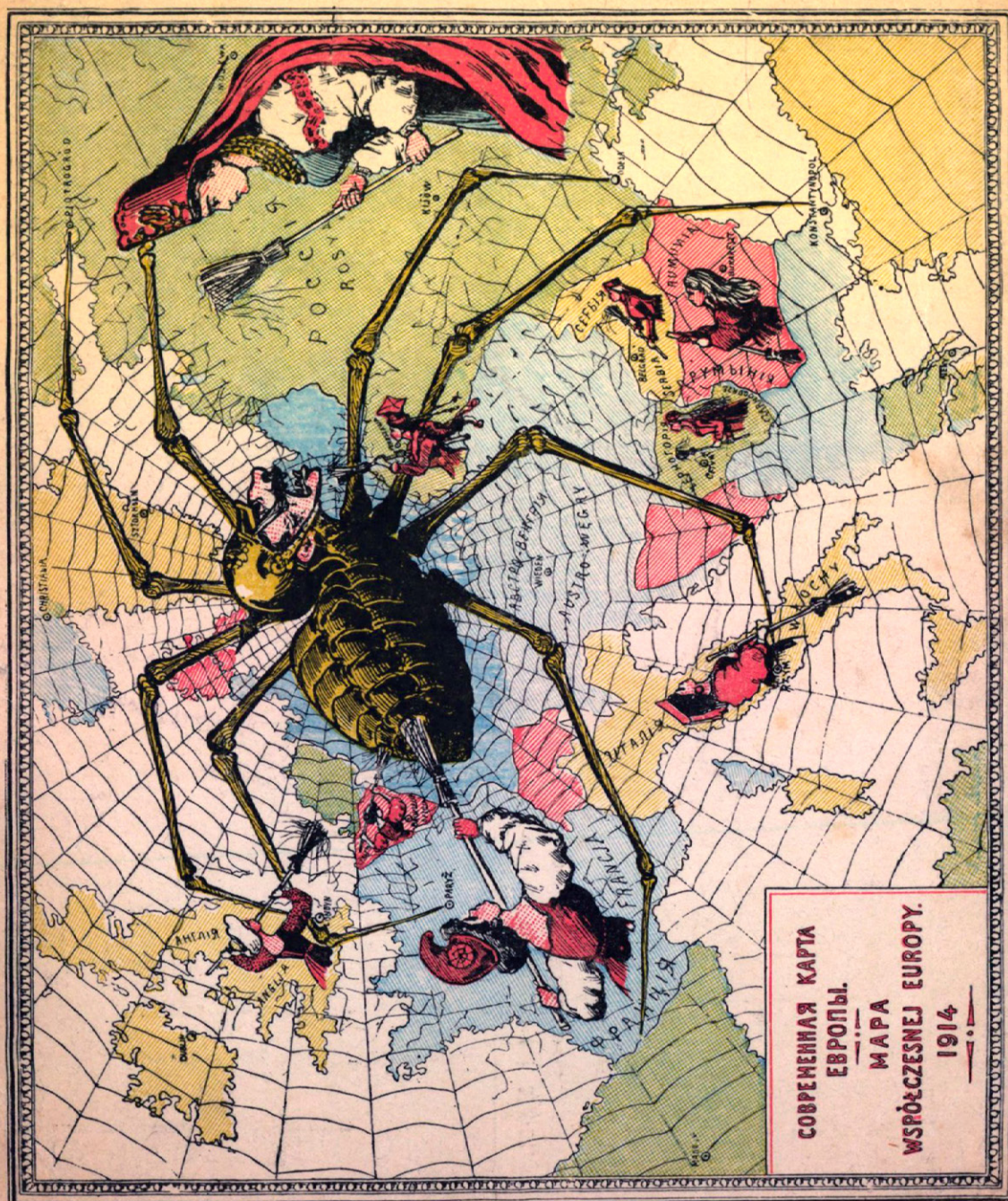


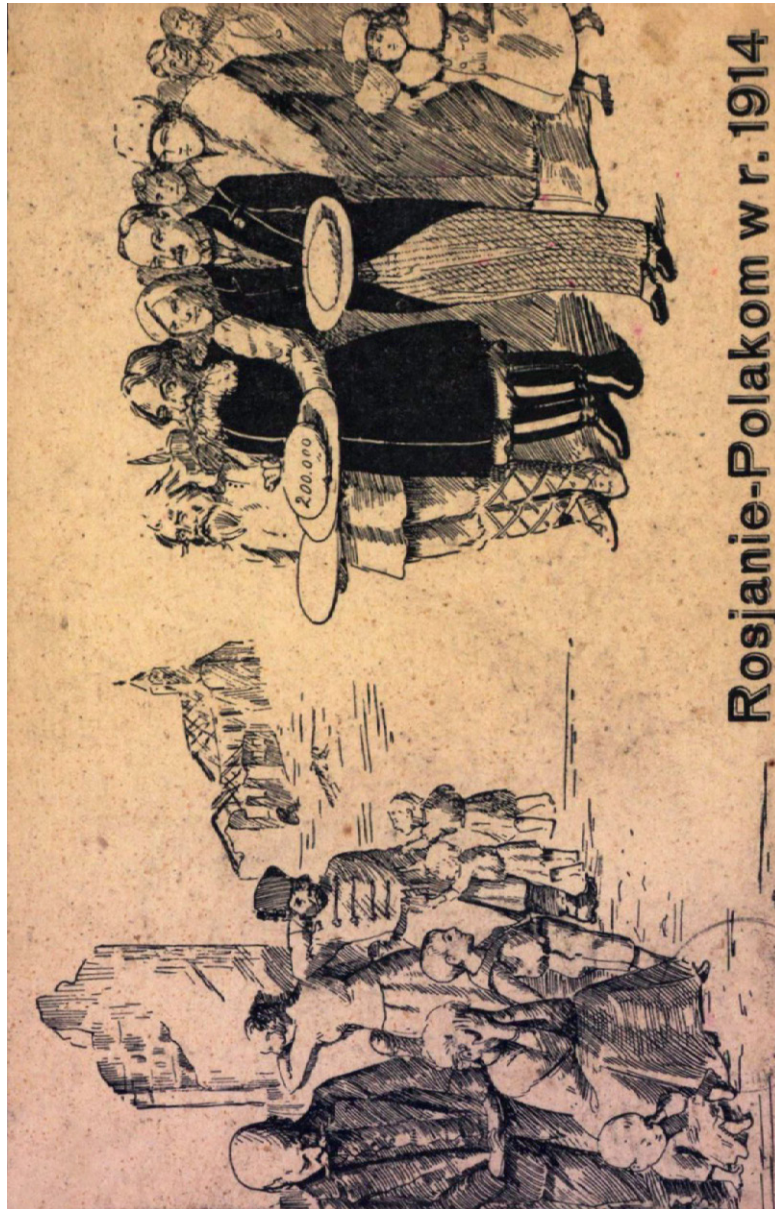


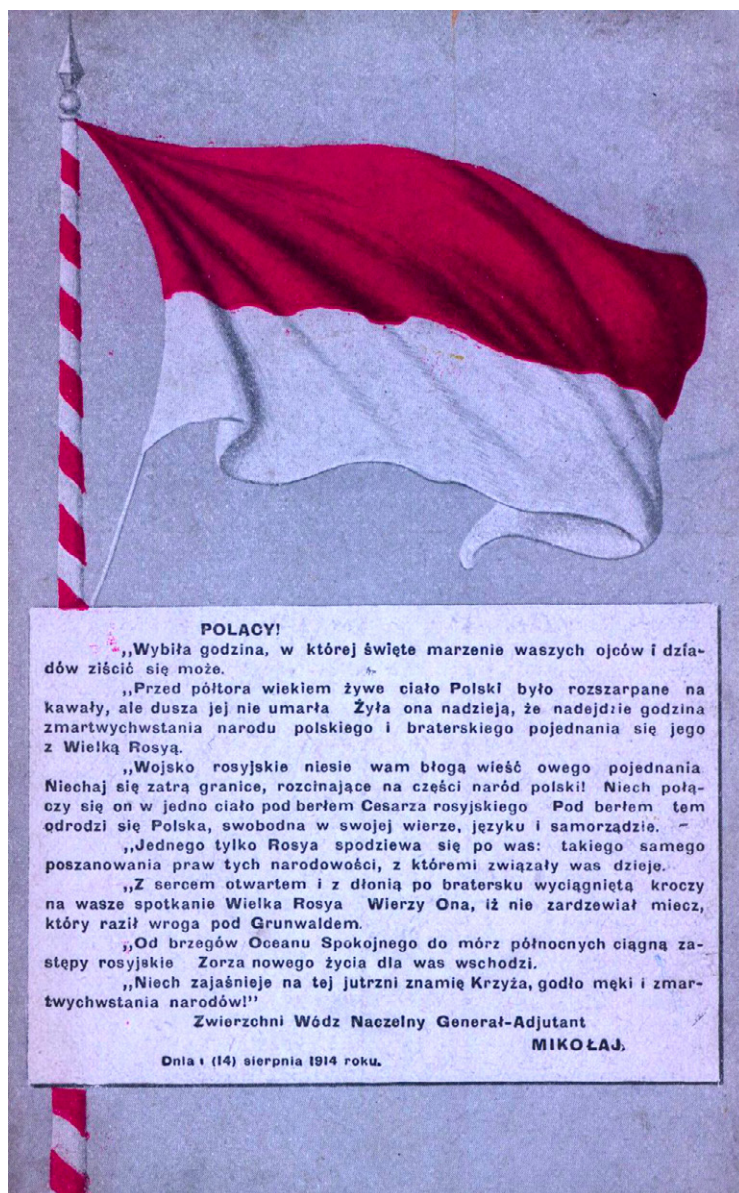












POLACY!

„Wybiła godzina, w której święte marzenie waszych ojców i dziadów ziścić się może.

„Przed półtora wiekiem żywe ciało Polski było rozszarpane na kawały, ale dusza jej nie umarła. Żyła ona nadzieją, że nadejdzie godzina zmartwychwstania narodu polskiego i braterskiego pojednania się jego z Wielką Rosją.

„Wojsko rosyjskie niesie wam błogą wieść owego pojednania. Niechaj się zatra granice, rozcinające na części naród polski! Niech połączy się on w jedno ciało pod berłem Cesarza rosyjskiego. Pod berłem tym odrodzi się Polska, swobodna w swojej wierze, języku i samorządzie.

„Jednego tylko Rosja spodziewa się po was: takiego samego poszanowania praw tych narodowości, z którymi związały was dzieje.

„Z sercem otwartym i z dłonią po bratersku wyciągniętą kroczy na wasze spotkanie Wielka Rosja. Wierzy Ona, iż nie zardzewiał miecz, który raził wroga pod Grunwaldem.

„Od brzegów Oceanu Spokojnego do mórz północnych ciągną zastępy rosyjskie. Zorza nowego życia dla was wschodzi.

„Niech zajaśnieje na tej jutrzni znamie Krzyża, godło męki i zmartwychwstania narodów!”

Zwierzchni Wódz Naczelny Generał-Adjutant

MIKOŁAJ.

Dnia 1 (14) sierpnia 1914 roku.













Śledzony jest każdy krok, każdy ruch, każde spojrzenie jest obserwowane, podsłuchiwane jest każde słowo przez zgraję ich szpiegów i miejscowych. W następstwie tego są ciągłe aresztowania mężczyzn, a nawet kobiet Bogu ducha winnych. To potęguje przykrość położenia. Ta niepewność wolności osobistej jest udręczeniem.

Władysław Tarczyński

*Wczoraj była taka Wigilia, jakiej jeszcze nigdy
w życiu nie pamiętam: bez ryb, bez siana i bez
choinki. Szczególnie bez choinki!*

Janina Gajewska

Gdy miasto zupełnie opuszczone było przez władzę administracyjną i policyjną (...), zapanowała obawa napaści, kradzieży i rozbojów przez „pobytowców” będących w mieście i przez innych próżniaków – słowem męty społeczne. Wtedy Zarząd Straży Ogniowej Ochotniczej uczuł się w obowiązku do objęcia władzy dla bezpieczeństwa publicznego.

Władysław Tarczyński

8 września wyjechaliśmy do Oleandrów
(Kraków) i tu ostrzyżono nas. Pierwszy
raz znalazłem się w atmosferze wojny. (...)
Chłopcy, w cywilnych ubraniach,
z żołnierskiego rynsztunku mieli na sobie pasy,
ładownice i stare dymne pukawki „werndle”,
a na głowach maciejówki z orzełkiem. Nucili
półgłosem popularną później piosenkę
„Jak to na wojence ładnie”.

Antoni Górszczyk

*Zaledwie znalazłem się w mieszkaniu,
matka powiadomiła mnie natychmiast,
że już codziennie od kilku dni ma wizytę
policji, która mnie poszukuje. Opuściłem
więc zaraz mieszkanie. Po nawiązaniu
kontaktu z kolegami, znalazłem schronienie
w [tak zwanej] tajnej „budzie skautowej”,
znajdującej się na strychu domu (...).
Kwatera była bezpieczna, gdyż w razie
niebezpieczeństwa dawała duże szanse ucieczki
przez dachy dwóch sąsiednich domów.*

————— Józef Jęczkowiak —————

*W domu jubel i opowiadania, czego zwyczaj,
bez końca. Leżę sobie – nic nie robię – zażywam
urlopu całą parę. (...) Sypnąłem do Krakowa,
gdzie mi się wcale dobrze powodziło; mieszkam
w [Hotelu] Saskim, ale tak się to tylko mówi,
bowiem ni w dzień, ni w noc mnie tam nie
znajdziesz. (...) Przeciagam pobyt z godziny
na godzinę, z dnia zrobiło się trzy. Wszystko
atoli ma swój koniec. Po poł[udniu] o 3.00
jestem „zawagonowany” w stronę Kowla.
Oj! Nie chce się też odjeżdżać! Ale nadrabiam
gębą jak mogę, bo się znów Zocha denerwuje.*

— Kazimierz Filar —

(...) nagle, patrzę w okno – żołnierz! Ale już nie rosyjski, lecz w niebieskawym płaszczu, wysokiej czapce, z karabinem gotowym do strzału. Austriak! Ale nie. Spod czapki patrzyła wesoło młodzieńcza, polska twarz. (...) Polacy przyjeżdżają do polskiego dworu w charakterze wojsk następujących. Ci, których ścigają, też mogą być Polacy, a walka bratobójcza odbywa się na polskiej ziemi. Tragizm, tragizm, jakiego jeszcze w dziejach nie było.

Janina Gajewska

Przychodzą wieści z Moskorzewa. Okropne przeżyli chwile. Tam spotkała się ariergarda niemiecka (...) z nadchodzącą awangardą rosyjską (...). Moskorzew mniej więcej pośrodku był pod ogniem działowym i karabinowym przez 6 godzin, które przesiedzieli w piwnicy. Liczą, że około 300 pocisków przeleciało im nad głowami, pękając. W ogrodzie, na łące obok i po polach mnóstwo ich potem nazbierali, a cudem prawdziwym Opatrzności ani żaden budynek nieuszkodzony, ani z ludzi nikt nie ranny, ani we dworze, ani na wsi.

— Ludwika Ostrowska —

Dnia 11 listopada 1918 r. (...) Przed gmachem gubernatorskim zastałem liczny tłum, który zachowywał się bardzo niespokojnie i czuło się, że tłum chciałby wdrzeć się do wnętrza gmachu, aby rozbroić tam stacjonowanych żołnierzy. Od kroku tego powstrzymywała go ta świadomość, że w gmachu przebywa Komendant Piłsudski. Po wejściu na salę przedstawił mi się niezwykle widok. Duża sala, przepiętna żołądactwem niemieckim, tym tak niedawno butnym, bezwzględny (...), a dziś bezwolna, przestraszona trzoda, która drżała o swoją skórę. (...) I pośród tej trzody na wzniesieniu stał jakiś inny człowiek. Wczorajszy więzień stanu rządu pruskiego, dzisiaj – tryumfator sprawy narodowej polskiej.

— Ignacy Boerner —

L. 374/
mob. / 1914.

OBWIESZCZENIE.

C. i k. Komenda twierdzy
potrzebuje 43-ch woźniców na
czas nieoznaczony za wynagro-
dzeniem dziennem po 3 kor.

Osoby reflektujące zgłosić się
mają **29. września b. r.** o godz. 10-tej
przed południem na dziedzińcu Ma-
gistratu, gdzie nastąpi ich spisanie
i przeznaczenie miejsca służby.

Magistrat stoł. król. miasta Krakowa

dnia 27. września 1914 r.

Prezydent miasta:
w z. **Dr. Szarski.**

29/685/1318

Obwieszczenie.

W ostatnich czasach zauważono, że w pociągach kolejowych, po dworcach i ulicach rozmaite indywidua, szczególnie kobiety wypytują żołnierzy o szczegóły odnoszące się do siły wojskowej a mianowicie, gdzie się znajdują lub dokąd zmierzają transporty wojskowe, do jakich oddziałów należą, czy i jak są wyćwiczone oddziały zapasowe, i t. p.

Gdy wiadomości w ten sposób przez owe indywidua zebrane i podane nieprzyjacielowi mogą wyrządzić nieobliczalne szkody naszej sile zbrojnej, przeto celem zapobieżenia tego rodzaju szpiegostwu wzywa się wszystkich, ażeby osoby, prowadzące takie podejrzone rozmowy, natychmiast wskazywali najbliższemu posterunkowi policyjnemu lub wojskowemu celem aresztowania.

Kraków, dnia 30 grudnia 1914.

C. K. DYREKCJA POLICYI.

L. 1131/Mob.

Ogłoszenie!

Z powodu częstego pojawiania się lotników nieprzyjacielskich nad miastem, którzy rzucaniem bomb (jak dotąd bezskutecznie) usiłują wyrządzać szkody i szerzyć popłoch, zwracam uwagę Publiczności, że celem udaremnienia tych usiłowań w razie pojawienia się nieprzyjacielskiego lotnika nad miastem, nie należy wystawać na ulicach celem obserwowania lotników, lecz raczej usunąć się do domów i to do najniżej położonych kondygnacji.

Z Magistratu miasta

Przemyśl, dnia 6 grudnia 1914.

Komisarz rządowy:

Dr. Błażowski.

W poniedziałek dnia 27 września 1915 roku w Teatrze Ludwika
na korzyść

KIELECKIEGO SCHRONISKA
dla
LEGJONISTÓW POLSKICH
odbędzie się

KONCERT

Z UDZIAŁEM:

WW. PP.: St. Wieniawa-Długoszowskiej artystki
Opery paryskiej,
Zoppotha i Kolbuszowskiego artystów opery Wrocławskiej,
oraz **NAJWYBITNIEJSZYCH SIŁ MIEJSCOWYCH.**

CENY MIEJSC: Łoża 12 kor., krzesła 1 i 2 rzędu 5 kor., 3 i 4—4 kor., 5, 6 i 7—3 kor., 8 i 9—2,50 kor., 10, 11 i 12—2 kor. Galerja numerowana 1 kor., nienumerowana 70 hal. Parter 1 kor. dla uczącej się młodzieży 50 hal.

Bilety wozniej nabywać można w Składnicy wydawnictw N. K. N. przy ul. Wesolej dom W-go Rejohelta, a w dzień koncertu od godziny 6 wieczorem w kasie teatru.

Początek punktualnie o godzinie 8 wieczorem.

Wielko drukować C. i K. Kom. Otw. w Kielcach Druk. „Gazety Kieleckiej”

OBWIESZCZENIE

900 marek nagrody

za wykrycie trzech bandytów.

Dnia 6. kwietnia 1916 wieczorem około godziny 8. wdarło się trzech bandytów, z których dwaj uzbrojeni byli w rewolwery, do mieszkania wdowy **Julianny Tomalowej w Białej Górnej** powiatu Częstochowskiego i sponiewierawszy ją srogo, zrabowali jej 250 rubli, **1 czerwonego koguta** z wielkim grzebieniem, **4 kury** i to **1 czarną, 1 białą i 2 żółte**. Między zrabowanymi 250 rublami znajdowały się pieniądze papierowe: 1 pięćdziesięciomarkówka i 1 pięciomarkówka, gdy reszta składała się tylko z rosyjskich pieniędzy papierowych i srebrnych oraz z 2 monet złotych po 10 rubli.

Dwu bandytów było około 1,68 m wysokich. Jeden z nich liczył około 30 lat, o postaci średniej, miał twarz podługną z długim nosem i wielkim czarnym wąsem. Miał na sobie ubiór ciemny, długie buty i polską czapkę. Jeden z dwu wyższych bandytów uspokajał obecne dziecko **cukierkami**. Ślad rabusiów można było stwierdzić przez pola i łąki wzdłuż **Kocinki** najprzód do szosy między **Lgostą a Grabówką** i dalej na tejże szosie aż do **Rynku Wieluńskiego** w Częstochowie. Są oni prawdopodobnie z **Częstochowy**, gdzie przypuszczalnie przybyli między godzinami 9. a 10. wieczorem.

Po **300 marek nagrody** za wykrycie **każdego z tych bandytów** przyrzeka się tym, którzy doniosą o śladach prowadzących do ujęcia ich albo którzy ich sami pojmy.

Częstochowa, dnia 8. kwietnia 1916.

Ces. N. Sąd Gubernatorstwa Wojskowego.

KUNDMACHUNG.

Es wird zur allgemeinen Kenntnis gebracht, dass infolge KERZEN- und FETTEKNAPPHEIT, im Auftrage des k. u. k. Militärgeneralgouvernements in Polen die am 1. und 2. November sonst übliche Gräber - Beleuchtung verboten wird.

Piotrków, am 18. October 1916.

Der k. u. k. Kreiskommandant

Schneider, m. p., Oberstlt.

03298

OBWIESZCZENIE.

Podaje się do powszechnej wiadomości, iż z powodu braku ŚWIEC i TŁUSZCZU zabrania się z rozkazu c. i k. Wojskowego-Jenerał-Gubernatorstwa w Polsce oświećlać groby w dniach 1. i 2. listopada r. b.

Piotrków, d. 18. października 1916.

C. i k. Komendant obojdu

Schneider, m. p., Oberstlt.



UROCZYSTOŚĆ
OBCHODU 125^{-ej} ROCZNICY
3 MAJA
1791 — 1916.
LUBLIN



Młody, inteligentny, bez środków do życia z żoną i 3-giem dziećmi, prosi o jakąkolwiek pracę, by ratować dzieci od śmierci głodowej. Pracował w kancelarii rejenta do chwili śmierci tegoż. Może prowadzić meldunki za mieszkanie. — Posiada poważne rekomendacje. — Oferty sub „Dzieci“, Goniec. 233—

Rządca - ekonom samotny, długoletn. praktyka, zdrowy, prosi o jakikolwiek dozór przy gospodarstwie. Nowy-Swiat 36 m. 37. 313—

Tapicer biedny prosi o pracę w domach prywatnych dla wyżywienia 5-ga dziećmi, nie mający środków do utrzymania: robi tanio, sumiennie. Wilcza 51—12. 135—

BEZPŁATNE BIURO PORAD DLA LUDU.

Liga Kobiet polskich w Białej
plac Franciszka 2

1. udziela bezpłatnie informacyi o rannych i zaginionych przez korespondencyę z Czerwonym krzyżem
2. pisze listy i kartki do jeńców i żołnierzy
3. pakuje i wysyła paczki w pole do żołnierzy.

Liga Kobiet polskich sprzedaje również w tym samym lokalu gotowe ubrania dziecinne i damskie, oraz bieliznę i obuwie po cenach własnych kosztów.

Towar nabywa Liga tylko w warstatach krajowych.

Lokal dla stron otwarty we czwartki i soboty od 10-1 rano.

W
Zawiaadomianiu Dyrckie
Polici i z są dwaj Wimerzy
Stanisław i Franciszek wrogo
względem Austryi, schodzą
się i wciąż opowiadają
żeby jak najprędzej Rosya
wruciła i sprowadziła
garoty warszawskie
mieszkają w Opatowie
Anonimowy

K. k. Bezirkshaupt. Przemyśl.
C. k. Starostwo w Przemyślu.

LEGITIMATION ZUM AUFENTHALTE IN PRZEMYŚL
POZWOLENIE DO POBYTU W PRZEMYŚLU

für H. Jana Maryana Prochaski
dla P.

Beschäftigung ek. auskultant sądowy Geb. Jahr 1889
Zatrudnienie Rok urodz.

Przemyśl, am 10. Juni
dnia czerwca 1915.

Bestätigt!
K. u. k. Etap.-Stat.-Kommando.

Der k. k. Bkshptm.:
C. k. Starosta:

11/6 1915
K. u. k. Etappenstat. Kommando Przemyśl

[Signature]



L. 16215

Jan A. Prokasz 1.25

poddął (a) się ochronnemu szczepie-
niu od ospy w r. 1915.



Podziękowanie

Wdzięczność nasza niema granic
dla braci i siostr Pomarańskich za
takie waśnie dobre i nie zapominające
serca o nas biednych Polakach Królestwa
polskiego znajdujących się w niewoli
dziękujęm także serdecznie za
przystaną nam zapomogę która dla
nas jest wielką pomocą, tu w tak ciężkim
dla nas położeniu, za tak dobre waśnie
serce składamy serdecznie Bog zapłaci.

Wdzięczni niewolnicy
Królestwa Polskiego

Dn 18^{ia}
5
1815 roku.

Do
Wielmożnego Pana
Komendanta!

K. 35 3803
Präs. Lublin am 12. 10. 1916
Landwirt. R.-Berat. des
K. u. k. Kreiskdos.

25.

Annę Pankowskiej
zamieszkałej w mieście
Lublinie przy ulicy
Szoprena pod N. 5.
Prośba.

Der gütigste Herr Kommandant
wird ersucht, die
angegebene Fläche
für den
Anbau von
Kartoffeln
zu bewilligen.
Die
Antragstellerin
ist
Anna Pankowska.

Porwolono było aby równe place
poraszać, żeby nie leżały odłogi,
więc i ja na pustym placu
znajdującem się obok Szoprena ulicy
z Gg. Syndykatu obok Sadu Ogrod-
nikowego, zasadziłam swojemi flani-
cami kawałek Kapusty. A że teraz
pilniejsi żołnierze i mówią że
przez porwolenistwo Wielmożnego
Pana nie wolno takowej zbierać.
Przeto udaje się z wielką prośbą
do Wielmożnego Pana Komendan-
ta, aby raczył dać mi porwoleni-
stwo zbierać takową.

Lublin dnia
10. Października
1916. roku

Anna Pankowska

K. u. k. KREISKOMMANDO LUBLIN
Präs. am 10. OKT. 1916
Exh. Nr 30133 mit Beil.

29793
nimet

Der gütigste Herr Kommandant
wird ersucht, die
angegebene Fläche
für den
Anbau von
Kartoffeln
zu bewilligen.
Die
Antragstellerin
ist
Anna Pankowska.
20. X. 1916. Winter.

Wielmożny Panie
Dyrektorze!

Decyja zabrali ^{możliwie} konie, ^z ^{całkowicie}
i buhaja oraz 12 woli - konie
wszystek i owies ze stogu bion-
konie i upomni takie.

Z wysohim szacunkiem

Stmolech

Prośba do Szanownego Pana,
 Komendanta Mijsk, Półskich,
 Wysłuchać Panu moje, Pragnienie
 Jędrem Kobietę Dusza moja
 Łęskiem i Pragnie Wstąpić
 jakim Sposobem do Osiedla
 A bym mogła być do sieroty
 do Amii Reka moja
 jest wdolna do broni
 Nie, dymow, mi, Panie tego
 Pragnienia a Młodzie się
 Po męzku nikt nie będzie
 wiedział nem jest, kobietą

Prośba o Taskawę Przyjęcie
 mnie Preprassam
 Szanownego Pana,









GALICJA. Karta dla kontroli spożycia kawy	ГАЛИЧИНА. Карта контролі споживи кави
na 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. tydzień. 29/IX. do włącznie 23/XI. 1917.	на 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. тиждень. 29/IX. до включно 23/XI. 1917.
Ilość na 8 tygodni: $\frac{1}{4}$ kg mieszaniny kawowej.	Скількість на 8 тижнів: $\frac{1}{4}$ kg мисанини кавової.
Sprzedaż dozwolona tylko wedle wagi za okazaniem tej karty i odcięciem kuponu!	Продаж дозволена лишень після ваги за оказанєм сеї карти і відтятю купону!
Ta karta jest ważna tylko w Galicyi!	Ся карта є важна лишень в Галичині!
Nieprzenośne! Przedruk zakazany!	Неперенесне! Передрук заборонений!
Postanowienia karne. Za przekroczenia karani będą tak sprzedawcy jak kupujący grzywną do 5000 K lub aresztem do 6 miesięcy, oprócz tego można orzec utratę uprawnienia przemysłowego. Falszo- wanie karty karane będzie według ustawy karnej.	Карні постанови. За перекрочення карані будуть як про- данці так купуючі гривною до 5000 K або арештом до 6 місяців, крім того можна оречи утрату промислового управління. Фалшоване карти буде ся карати після карного закона.
C. K.  NAMESTNICTWO.	Ц. К.  НАМІСНИЦТВО.

WZARZAD
 $\frac{1}{4}$ kg
mieszaniny
kawowej
мисанини
кавової
GMINY



